

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Dítě jako subjekt práva

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. et Mgr. Zdeňka Vaňková

Vypracovala:
Markéta Vitulová

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Dítě jako subjekt práva“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu literatury a ostatních zdrojů, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 6. dubna 2010

.....
Markéta Vitulová

Poděkování

Děkuji paní PhDr. et Mgr. Zdeňce Vaňkové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Markéta Vitulová

Obsah

ÚVOD	5
1. SOUČASNÝ POHLED NA DÍTĚ	7
1.1. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	7
1.1.1. KDO JE DÍTĚTEM?	7
1.1.2. PRÁVA A POVINNOSTI DĚTÍ A RODIČŮ	9
1.2. DÍTĚ A JEHO POSTAVENÍ V SOUČASNÉM PRÁVU	16
1.2.1. ZPŮSOBILOST MÍT PRÁVA A POVINNOSTI	16
1.2.2. ZPŮSOBILOST K PRÁVNÍM ÚKONŮM	17
2. PRÁVNÍ MOŽNOSTI OCHRANY PRÁV DÍTĚTE	20
2.1. ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE	21
2.2. ZÁKON O RODINĚ	24
2.3. SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DÍTĚTE	25
2.4. TRESTNÍ ZÁKON	28
3. ZÁVAŽNÉ PORUŠOVÁNÍ PRÁV DÍTĚTE – SYNDROM CAN	32
3.1. CHARAKTERISTIKA SYNDROMU CAN	32
3.2. FORMY SYNDROMU CAN	34
3.3. PREVENCE VZNIKU PORUŠOVÁNÍ PRÁV DÍTĚTE	38
4. ROZBOR KONKRÉTNÍCH PŘÍKLADŮ	41
ZÁVĚR	46
RESUMÉ	47
ANOTACE	48
SEZNAM LITERATURY A OSTATNÍCH ZDROJŮ	49

Úvod

Každý z nás si pamatuje, jaké to bylo být dítětem. Ovšem už ne každý pamatuje dětství takové, na které vzpomíná rád. Je nutné respektovat práva a potřeby dítěte a jednat v zájmu tohoto dítěte tak, aby mělo zajištěný plnohodnotný život. Tohle má zajišťovat především rodina. Ale je tomu opravdu tak?

Stát dává rodičům, prostřednictvím právních předpisů, řadu oprávnění a povinností, kterými mohou ovlivňovat život dítěte. Zároveň je ale činí odpovědnými za výchovu dítěte. Rodina má být pro dítě oporou, nikoli hrozbou, tak proč je tomu někdy jinak? Co je to vlastně dítě? Je věcí? Hračkou pro dospělé?

Každý má na tyto otázky jiný názor. Faktem ale zůstává, že řada otázek s tímto spojená, nebyla nikdy řádně zodpovězena. Pokud nejsou rodiče schopni zajistit dítěti ochranu jeho práv, přichází na řadu stát. Státu je dána určitá intervence, kterou zasahuje do vztahu mezi rodiči a dětmi, a kterou tak snaží zajistit ochranu práv dítěte. Zasahuje v tom případě, že rodiče v ochraně práv dítěte selhali. K selhání dojde nejen zneužitím své rodičovské zodpovědnosti, ale také pouhým chápáním dítěte jako objektu. Práce tak uvádí, jak důležité je chápat dítě jako subjekt práva, jemuž jeho práva vyplývají přímo ze zákona. Nejčastějším závažným porušením práva je pak syndrom CAN, který je závažným trestným činem. Většina lidí si neuvědomuje závažnost tohoto jevu, který nemusí být na první pohled vůbec rozpoznatelný, a se kterým se tak můžeme setkat i tam, kde bychom to čekali nejméně. Pokud je pak dítě naučeno, že za každou špatně provedenou činnost dostane facku, je pravděpodobné, že se tak „odmění“ v budoucnu i svým dětem. A věřme, že facka je nic v porovnání s tím, co některé děti čeká. Chtěla bych, aby lidé měli možnost, prostřednictvím mé práce, pochopit kam až může zajít taková nevinná facka.

Práce by tedy měla směřovat k určitému zamyšlení nad touto, dle mého názoru, vysoce závažnou a často se vyskytující, problematikou. Vypracovanou práci týkající se této problematiky jsem nazvala Dítě jako subjekt práva. V první kapitole této práce tak hovořím o různých pohledech na dítě. Součástí první kapitoly je také důkladné vysvětlení dvou rozdílných pojmů, které se schovávají pod souhrnným názvem způsobilost. Tuto kapitolu pak završuji rozbořem konkrétních práv a povinností jak dětí, tak rodičů vyplývajících ze základních právních předpisů.

Druhá kapitola je věnována aktuální právní úpravě, která pojednává o právních možnostech ochrany dítěte. Podrobněji zde hovořím o čtyřech právních předpisech, které jsou příkladem zajištění určité ochrany dítěti.

Třetí kapitola pojednává již o závažné problematice – syndromu CAN, který představuje nejčastější porušení práv dětí a zároveň zneužití práv a povinností rodičů. Podrobně zde hovořím o jednotlivých formách tohoto porušení. Dále pak hovořím o prevenci, které kladu největší význam.

Ve čtvrté kapitole uvádím již konkrétní příklady porušení práv dětí, se kterými jsem měla možnost seznámit se v rámci praxe. K příkladům uvádím jak pohled pracovníků ze Sociálně-právní ochrany dětí, tak rozhodnutí soudu, včetně mého názoru na daný případ.

Ráda bych zde upozornila na to, že jsem převážnou část bakalářské práce vypracovala na základě předpisů platných k 31. 12. 2009 (zákon č.140/1961, Trestní zákon).

1. Současný pohled na dítě

1.1. Vymezení základních pojmů

Abychom se mohli věnovat plně tomuto tématu, je nutné vymezení základních pojmů. Ne všechny publikace a právní předpisy ovšem uvádí stejný pohled na vymezení těchto základních pojmů. Koho považujeme za dítě? A koho za něj považuje současná právní úprava? Má dítě práva? A jestliže ano, tak jaká?

Pokud je dítě vybaveno nějakými právy, je povinností rodičů (dospělých) aby tato práva respektovala. Dítě je subjektem a náleží mu, jako všem lidem, práva a dokonce i povinnosti. I dospělí jsou pro život vybaveni svými právy a povinnostmi, a právě jednou z povinností rodičů je tato práva dětí respektovat a brát na vědomí. A pokud tohoto rodiče nejsou schopni, je na řadě stát, aby pomocí právních předpisů, práva dětí zajistil.

1.1.1. Kdo je dítětem?

Publikace i zákony se zde v názorech rozcházejí a uvádí odlišná pojetí dítěte samého. Stejně tak se v názorech rozcházejí lidé, kteří si pod pojmem *dítě* představují věc a častokrát i dospělého. Dítě je dle mého názoru subjekt, jehož počátek je datován dnem narození a končí dospělostí. Jak uvádí Veselá¹, můžeme dospělost rozdělit do několika podskupin:

- *dospělost pohlavní*, které se dosahuje zároveň s první ovulací u dívek a u chlapců jejich první ejakulací;
- *dospělost ekonomická* vzniká tehdy, kdy je člověk schopen se o sebe postarat sám a nevyžaduje tak pomoc někoho jiného. Předpokladem je tedy určitý příjem, který by mohl sloužit na založení vlastní rodiny člověka;
- *dospělost právní*, která je pro obě pohlaví stejná a je spojena s dovršením věku osmnácti let;

¹ Veselá R. a kolektiv, Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy), Praha: Eurolex Bohemia, 2005.

- *dospělosti sociální* je většinou dosahováno u mladistvých rozdílně, protože dívky této dospělosti dosahují zpravidla o pár let dříve. Utváří se v období adolescence, není tedy spojena s dosažením věku osmnácti let, a záleží tak především na kvantitě sociálních zkušeností.

Dospělým se pak stane to dítě, které bude schopné se o sebe postarat a které tak, nebude vyžadovat péči a pomoc druhých, respektive rodičů. Dospělým se však dítě stává postupně, protože určitá práva či povinnosti nabývá dříve a některá naopak později.

Na dítě má pak, snad bez pochyby, největší vliv rodina. Rodina, kterou můžeme chápat jako sociální skupinu, která utváří sociální vztahy a má velký vliv na osobnost člověka.

„Rodina je základní a nejvýznamnější společenskou jednotkou, jejíž společenský význam je nezastupitelný a jež je z tohoto důvodu pod ochranou státu a chráněna zákonem. Jedině zdravá rodina je totiž zárukou zdravé výchovy dětí. Je také pojímána jako univerzální lidská instituce, která je však i základním stavebním kamenem třídní nerovnosti. Tuto nerovnost přenáší z generace na generaci rozdílným způsobem výchovy a péče o děti, rozdílným reprodukčním chováním, povahou výbavy kulturního a sociálního kapitálu.“² Osobnost člověka je rodinou ovlivněna a postupně tak utvářena již od narození; její vliv může být však pozitivní i negativní.

Rozporuplné názory na dítě nalezneme i v samotné rodině. Někteří jej chápou, jako osobu sobě rovnou, tedy jako dospělého. Jednají s ním sice jako s dospělým, ovšem ne vždy mu přisuzují všechna práva, která mu náleží. Pro svou slabost, respektive odkázanost na druhých náleží dítěti, kromě práv obecných, i práva speciální. Speciálními právy je pak zajišťována především ochrana dítěte a jeho práv a to především tehdy, „pohoří-li“ v této ochraně rodiče dítěte. Dochází totiž až příliš často k porušování práv dětí a to především těmi, na které dítě především spoléhá, tedy rodiči. Je to, dle mého názoru, dáno především tím, že rodiče práva dětí neznají nebo se o ně nezajímají. Děti jsou na svých rodičích plně závislé. Rodiče však této bezmocnosti, jednoduchosti a závislosti dětí využívají, respektive zneužívají. Jiní zase vidí dítě jako pouhou věc, jako pouhý předmět, který je možné v případě rozbití vyměnit a nepotřeby odložit.

Dříve bylo dítě chápáno jako rychlá a vratná investice a tak se lidé nebáli mít i několik dětí, téměř v kterémkoli věku. V současnosti je dítě chápáno spíše jako překážka

² Veselá R. a kolektiv, *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy)*, Praha: Eurolex Bohemia, 2005, str. 13, 17.

a náročná investice, která se nevyplácí. Lidé tak preferují vzdělání a kariéru před rodinou a právě tyto změny se pak promítají do celkového postavení dítěte v rodině. Dítěti není věnována dostatečná péče, není oceňováno, nejsou respektována jeho práva, potřeby, zájmy. Rodič se považuje za „vlastníka“ dítěte a tudíž s ním může nakládat tak, jak se mu zlíbí. Může mu poručit, ignorovat ho, pokárat ho, donutit ho něco udělat pod výhrůzkou zákazu či fyzického trestu. Obecně je pak dítě chápáno spíše jako nedospělý, jehož dospělost je spojována s věkem dospělosti, který se v právních úpravách postupně sjednocuje na osmnáct let, tedy zletilost dítěte. Je však nutné podotknout, že dítě se stává dospělým postupně, tedy v určitých stupních.³

Jednotlivé právní předpisy pak vymezují dítě pojmy: dítě, občan, nezletilé dítě, nezletilý, mladistvý, předkové a potomci.

Pojmu *dítě* je převážně používáno tam, kde je nutné zdůraznit příbuzenský vztah dítěte a jeho rodičů. Používá jej například zákon o rodině⁴. Dle Úmluvy⁵ se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let.

Pojmu *občan* se používá tam, kde hovoříme o dítěti jako o člověku, kterému náleží obecná práva a povinnosti, vyplývající především z Listiny základních práv a svobod⁶.

Pojmy *nezletilé dítě* a *nezletilý* je pak používáno v těch případech, kdy je nutné poukázat na to, že se jedná o osobu, která ještě nepřekročila osmnáctý rok života. Těchto pojmů užívá například Občanský soudní řád⁷.

Za *mladistvého* chápeme v trestním zákoně⁸ osobu, která má již patnáct let, avšak nepřekročila většinou věk osmnáctý. I v občanském zákoníku⁹ můžeme hovořit o dítěti, ovšem pouze nepřímo, jako o předcích a potomcích.

Ať už je vymezení pojmu dítě v našich právních předpisech jakékoliv, je nutný především výklad těchto vymezení. Je nezbytné, dívat se na dítě jako na subjekt, který má právo na stejné zacházení, jako kdokoli z nás. Protože právě chápání dítěte jako objekt či jako věc je tou zásadní chybou, která je tak často prováděna nejen v právních předpisech, ale také rodiči¹⁰.

³ Hrušáková M. Dítě, rodina, stát (úvahy nad právním postavením dítěte), Brno: 1993.

⁴ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁵ Zákon č. 104/1991, Úmluva o právech dítěte.

⁶ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění platných právních předpisů.

⁷ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

⁸ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

⁹ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰ Radvanová S, Zuklínová M., Kurz občanského práva - Instituty rodinného práva, Praha: C.H.Beck, 1999.

1.1.2. Práva a povinnosti dětí a rodičů

Dítěti náleží práva, která svým obsahem odpovídají povinnostem rodičů. To, co je tedy právem dítěte, je zároveň povinností rodičů a naopak. Každé dítě má právo využívat všech svých práv, která jsou upravena různými právními předpisy. *A jaká tedy tato práva dítěte jsou?*

„Jsou to práva, která chrání dítě před nedostatečnou péčí ze strany dospělých, před jejich zneužíváním nebo obecně před jakýmkoliv nebezpečím.“¹¹ Jsou to také práva, která mají zajišťovat prosazování zájmu (blaha) dítěte. Práva dítěte jsou ve své podstatě složená z práv, která jsou určena všem členům společnosti, tedy práva „obecná“ a práv „zvláštních“, která náleží jen dětem. Dítě je tedy nositelem určitých speciálních práv, která náleží jen jemu. Příkladem práv, která náleží všem je Listina základních práv a svobod¹² (dále jen „LZPS“). Ústava¹³ prohlásila LZPS jakou součást ústavního pořádku České republiky a právě odsud je odvozena většina práv dětí. Ústava je spolu s LZPS předpisem nejvyšší právní síly České republiky, před kterým mají přednost už jen ratifikované mezinárodní smlouvy.

Dítě má ovšem nejen stejná práva a povinnosti jako dospělí, má především právo na stejně zacházení jako s člověkem nám rovným a uplatit tak svá subjektivní práva. N nejen, že je tedy nutností práva dětí znát, nezbytností je tyto práva respektovat a dívat se na dítě jako na subjekt (tedy lidskou bytost) a ne na pouhou věc.

Dětská práva jsou dle Hrušákové obecně rozlišována na práva:

- a) *ochranná*; Jedná se o nejstarší práva, která byla dítěti přidělena. Tyto práva mají sloužit k ochraně práv dítěte, a vůbec k celkové ochraně dítěte před nežádoucími vlivy, tedy i před nedostatečnou ochranou ze strany rodičů.
- b) *směřující k zajištění blaha (zájmu) dítěte*; Je nutností jednat v nejlepším zájmu dítěte. Tato práva představují určité hodnoty, kterých chce každá společnost dosáhnout.

¹¹ Hrušáková M., Dítě, rodina a stát (úvahy nad právním postavením dítěte), Brno: 2003, str. 26.

¹² Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění platných právních předpisů.

¹³ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění platných právních předpisů.

- c) *směřující k osvobození dítěte*; Nechápat tedy dítě jako pouhý objekt ale naopak k němu a jeho právům přistupovat jako k právům někoho z nás. Dítě má totiž právo na stejné zacházení, jelikož je subjektem práva stejně jako my.
- d) *dítěte vůči rodičům*; Tedy taková práva, kde má dítě právo na svůj vlastní názor a právo samostatně se rozhodnout. Otázkou zůstává, do jaké míry za dítě rozhodují rodiče a kdy je pak dítě schopno se rozhodovat samo.¹⁴

Povinností rodičů je respektovat určitá práva dětí, stanovená zákonem, kterých není možné se za žádných okolností zřeknout. Hovoříme zde o konkrétním vztahu subjektů, tedy vztahu mezi rodiči a dětmi. A právě pro vznik práv a povinností rodičů musí zákon považovat konkrétního rodiče a dítě za subjekty práva. *A kdo nebo co je pak objektem?* Odpověď na tuto otázku je nezbytná především proto, že vyvrátí domněnku o dítěti jako objektu respektive předmětu práva. Za objekt v tomto případě považujeme určité jednání lidí. A to jak jednání rodičů (tedy otce i matky), tak jednání dětí. Pokud se pak zaměříme na jednání rodičů, zjistíme, že jednání je zde možné chápat ve dvojím, navzájem prolínajícím, smyslu. Jednak jednání působící na dítě *nepřímo*, prostřednictvím vytváření tzv. rodinného prostředí. *Přímo* pak toto jednání působí v konkrétním vztahu rodičů s dítětem, kdy rodiče určitým způsobem řídí jednání dítěte. Toto jednání má směřovat především v řádnou výchovu, péči a v ochranu zájmu dítěte. Tak jak se mění čas, tak se ovšem mění i požadavky na výchovu dítěte a jeho postavení v rodině.¹⁵

Dříve se tento vztah rodičů a dětí vyznačoval nerovnoprávností subjektů. Důvodem byl dříve užívaný pojem „moci otcovské“. Tento pojem vycházel z rozhodujícího postavení otce, kterému náležela určitá práva a který rozhodoval o nejpodstatnějších záležitostech dítěte. Příkladem může být rozhodování o volbě povolání dítěte nebo správa majetku dítěte. Otec rozhodoval dokonce i o životě či smrti dítěte.

Tehdejší novelou (zákon č. 320/1919 Sb. – tzv. manželská novela), která navazovala na Obecný zákoník občanský z roku 1811, se rozlišovalo i to, zda se dítě narodilo v manželství nebo mimo manželství. Děti v manželství měli zvýhodněné postavení, kdežto děti nemanželské měli postavení nerovnoprávné.

¹⁴ Hrušáková M., *Dítě, rodina, stát (úvahy nad právním postavením dítěte)*, Brno: 1993.

¹⁵ Petruľáková, *Právna úprava výchovy detí v rodině*, Bratislava: vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1970.

Později pak *zákon o právu rodinném*¹⁶ zrovnoprávnil jak děti narozené v manželství, tak i mimo něj. Otcovská moc postupně slábla a tímto zákonem v roce 1949 došlo konečně k zrovnoprávnění postavení ženy jako matky dítěte. S tím souvisí pojem „rodičovská moc“, který přiznával práva a povinnosti oběma rodičům (tedy ne už převážně jen otci) a zrovnoprávnil tak jejich postavení v rodině. Tento vztah rodičů s dětmi se ovšem stále vyznačoval určitou nadřazeností a mocí rodičů vůči dětem.

*Zákon o rodině*¹⁷ provedl pak další změnu a to takovou, že vypustil pojem rodičovské moci, který se díval na dítě jako na pouhý „objekt“ a využíval určité moci rodičů. Tento pojem byl nahrazen pojmem novým a to „rodičovská práva a povinnosti“, který dítě chápal více jako subjekt práva. Většina z těchto práv byla právy vzájemnými, a příkladem může být povinnost rodičů dítě vychovávat, což vlastně zároveň vyjadřuje právo dítěte být rodiči vychováváno. Jsou však známa i jednostranná práva a takovým příkladem by mohlo být osvojení.

Novela tohoto zákona pod č. 91/1998 Sb., nahradila pojem rodičovských práv a povinností souhrnným pojmem „rodičovská zodpovědnost“, který daleko více odpovídal vztahu rodičů a dětí. Nadále ale existují práva a povinnosti rodičů, které v rodičovské zodpovědnosti vymezené nejsou¹⁸. Příklady těchto práv můžeme nalézt například v Úmluvě.

Srovnejme tedy práva a povinnosti dítěte vyplývající ze zákona o rodině a z Úmluvy o právech dítěte¹⁹.

Ustanovení § 31 odst. 1 zákona o rodině uvádí již zmíněný pojem, *rodičovská zodpovědnost*, který představuje souhrn práv a povinností rodičů vůči dětem. Zde je dítě chápáno jako dítě nezletilé. Z tohoto ustanovení vyplývá, že práva nenáleží pouze dětem, ale i rodičům. Je zde však nutné podotknout, že rodiče musí tato práva a povinnosti vykonávat v souladu se zájmem dítěte. Podobně o tomto hovoří čl. 18 Úmluvy o právech dítěte (dále jen „Úmluva“), který krom jiného říká, že základním smyslem jejich péče musí být blaho dítěte.

Rodičovská zodpovědnost náleží ve stejné míře oběma rodičům bez ohledu na to, zda jsou manželé či nikoliv. Pokud jeden z rodičů zemře, není znám nebo nemá plnou

¹⁶ Zákon č. 265/1949 Sb., zákon o právu rodinném, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁸ Radvanová S., Zuklínová M., Kurz občanského práva - Instituty rodinného práva), Praha: C.H.Beck 1999, str. 93.

¹⁹ Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

způsobilost k právním úkonům, náleží druhému rodičovská zodpovědnost v plném rozsahu. Rodičovská zodpovědnost může být přiznána nezletilému, který dosáhl šestnácti let, má-li pro to potřebné předpoklady. Takovým předpokladem je, že se dítě samo stane v tomto věku rodičem. Ustanovení dále uvádí, kdy je rodičovské zodpovědnosti využíváno a co je jejím obsahem:

- a) *Při péči o nezletilé dítě*, kde hovoříme o právu rodičů mít dítě u sebe a řídit jeho jednání, vykonávat dohled, určit jeho povolání a právo stýkat se s dítětem, i když by žil rodič mimo rodinu. Je zde však kladen důraz především na zájmy dítěte a jejich ochranu. Problém nastává, je-li představa rodičů a dítěte, o tom co je v zájmu dítěte, odlišná.
- b) *Při zastupování nezletilého dítěte* (nezletilé dítě má pouze částečnou způsobilost k právním úkonům²⁰), kde může být dítě zastoupeno kterýmkoliv z rodičů. Ovšem, pokud by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem je namísto rodiče jako zástupce, soudem stanoven kolizní opatrovník.
- c) *Při správě jmění dítěte*, kde jsou rodiče povinni spravovat jmění dítěte s péčí řádného hospodáře. Rodičům nenáleží za správu tohoto jmění odměna a dítě se může domáhat vyúčtování z hospodaření, a pokud by mu vznikla nějaká škoda, má právo na její náhradu.²¹

Nositelům rodičovské zodpovědnosti (dále jen „RZ“) je každý rodič, dokud ji není zbaven (v případě, že bylo RZ zneužíváno či zanedbáváno) nebo v ní omezen (pokud ji nevykonával řádně). Výkon RZ může být také například z důvodu dlouhodobé nemoci pozastaven. V tomto případě můžeme hovořit o zásahu státu, který se tak snaží chránit práva dítěte. Další případ ukončení RZ nastává tehdy, dovrší-li dítě 18 roku, z čehož vyplývá, že rodiče mají RZ jen vůči nezletilým dětem. Rodičovská zodpovědnost je přiznána i poručíkovi, který je ustanoven soudem, v případě že ani jeden z rodičů není jejím nositelem (např. jí byli oba zbaveni - § 78 a následující zákona o rodině²²).

Pokud bychom hovořili o povinnostech dítěte, našli bychom v § 35 tohoto zákona povinnost dítěte respektovat a ctít své rodiče. Dítě je pak také povinno pomáhat svým rodičům (§ 31 odst. 4 zákona o rodině), samozřejmě dle svých schopností a možností. Je

²⁰ viz. kapitola: Způsobilost k právním úkonům

²¹ Kejdová M., Vaňková Z., Právo a sociální politika, Brno: IMS 2007 (kapitola Rodinné právo).

²² Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

nutné znovu zdůraznit „dle svých schopností a možností“, neboť některé děti jsou bohužel často nucené k práci, která těmto zásadám neodpovídá. Právě to pak může mít za následek porušení práv dítěte. Pokud by se jednalo o dítě vlastníci určitý příjem či majetek, je povinností dítěte přispívat na úhradu společných potřeb rodiny. I zde je důležité podotknout, že v tomto případě častokrát dochází k využívání této povinnosti na úkor dětí, protože se rodiče mylně domnívají, že je dítě jedním z nich (tedy jedním z dospělých) a musí přispívat stejnou mírou. Dítě pak přispívá pouze tehdy, má-li nějaký stálější příjem nebo majetek. Tuto povinnost zákon ukládá nezletilým dětem, stejně jako u předchozího případu, především z výchovného charakteru.

Pokud bychom se pak zaměřili na práva dítěte, můžeme nahlédnout do povinností rodičů, a z nich odvodit určitá práva dětí. Dítě má právo se samostatně rozhodovat, ovšem s ohledem na stupeň rozumového a fyzického vývoje dítěte. Má právo být svými rodiči vychováváno a zastupováno. Má právo na to, aby bylo rodiči spravováno jeho jmění a v případě škody, má právo na náhradu vzniklé škody. Ustanovení § 31 odst. 3 zákona o rodině²³ hovoří o dítěti, které si je s ohledem na stupeň svého vývoje, schopno vytvořit vlastní názor a posoudit tak opatření týkající se jeho osoby. Dítě už není objektem a má tedy právo obdržet informace se jeho osoby týkající a vyjádřit se k nim (ustanovení vychází z čl. 12 Úmluvy²⁴). Je zde výrazně posilováno postavení dítěte tím, že je kladen ohled na stupeň jeho vývoje. Dítěti z toho pak plynou práva jak vůči rodičům, tak vůči státu. Práva dítěte, jak říká Úmluva, pak náleží všem dětem, bez ohledu na to, jakou má dítě barvu pleti, jakým hovoří jazykem ani jakého je vyznání. Nezáleží tedy na tom, zda se jedná o dítě malé nebo velké všichni mají stejná práva a povinnosti, a všichni jsou také stejně důležití.

Beze sporu nejdůležitějším právem dítěte je *právo na život* (Úmluva, čl. 6 a následující). Toto právo náleží každému dítěti, a proto je nutné chránit život dítěte jak po narození, tak i před narozením. A pokud rodiče nejsou schopni (ač z důvodů finančních, psychických či zdravotních) dítěti tento život zaručit, je na státu, aby se o dítě určitým způsobem postaral. Stát se snaží rodičům pomáhat při výchově dětí, při plnění jejich rodičovských povinností tak, aby život dítěte nebyl nijak (ani po fyzické, psychické či vzdělanostní stránce) ohrožen.

²³ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

²⁴ Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

Nikdo také nemá právo odloučit dítě proti jeho vůli od rodičů, neboť dalším právem je *právo na život se svými rodiči*, jak uvádí Úmluva. Pokud by však bylo odloučení v zájmu dítěte, je nutné tak co nejdříve učinit. Může se totiž jednat o jeden z případů, kdy je v rodině zneužíváno již zmíněné rodičovské zodpovědnosti a dochází k zneužívání práv rodičů vůči dětem. S tímto nepřímo souvisí čl. 19 Úmluvy, který říká, že je nutností činit všechna potřebná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením.

Čl. 7 Úmluvy říká, že dítě má *právo na jméno*, které slouží nejen jako pojítka mezi ním a rodiči, ale také charakterizuje osobnost člověka, který pod tímto jménem vystupuje prakticky celý život. O tomto hovoří i § 38 zákona o rodině, v tom smyslu, že ukládá povinnost rodičům, určit dítěti jméno a příjmení. Zde vidíme právě to propojení mezi právem dítěte a tomu odpovídající povinností rodičů. Rodiče jsou při výběru vázáni matričními předpisy, které regulují množství jmen a jejich podobu. Prostřednictvím křestního jména a příjmení získáváme identitu. Toto ustanovení dále říká, že pokud se rodiče na jméno či příjmení rodiče nedohodnou, bude na soudu, aby dítěti jméno či příjmení určil.

Dalším právem je *právo na státní příslušnost*, která se nabývá narozením, získá osvojením, určením otcovství podle 2. nebo 3. domněnky či nalezením dítěte (pouze jedná-li se o dítě mladší patnácti let) na území České republiky. Občanství je krom jiného uvedené v občanském průkazu a každý občan může mít více než jedno občanství. Občanství představuje určitou příslušnost ke státu, která je spojena určitými (pro každý stát charakteristickými) právy.

Dalším právem dítěte je *právo znát své rodiče* (pokud je to možné a účelné, tedy v zájmu dítěte) a právo být jimi opečováván. Jinak řečeno, dítě má právo na rodinu, jež má na dítě největší vliv a prostřednictvím níž se dítě stává člověkem. Tomuto odpovídá i § 32 zákona o rodině²⁵, který nepřímo hovoří o právu dítěte na výchovu. Členové rodiny jsou odpovědní za výchovu dětí, neboť na základě výchovy je utvářena osobnost člověka.

Následující články Úmluvy pak kromě jiných uvádějí například, že dítě má právo na ochranu korespondence, svého soukromí, cti i pověsti. Úmluva samozřejmě obsahuje

²⁵ Srovnání zákona č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

o mnoho více práv náležejících dětem, nicméně výše rozepsaná práva jsou mnou považována, s ohledem na téma práce, za nejpřednější.

Jako zcela samostatné právo dětí (a zároveň i povinnost rodičů) považujeme *vyživovací povinnost*, která je vzájemná mezi rodiči a dětmi. Jde o zákonnou povinnost rodičů, která je upravena § 85 a následujícími zákona o rodině²⁶. Je třeba zdůraznit, že zde není rozhodující, jestli je rodič nositelem rodičovské zodpovědnosti či jiných rodičovských práv. V souvislosti s tím tak nezaniká vyživovací povinnost zletilostí, ale dál existuje i mezi subjekty zletilými.²⁷ „Vzájemná povinnost rodičů i dětí“, z čehož vyplývá i vyživovací povinnost dětí vůči rodičům. Je tak upraveno § 87 tohoto zákona, který říká, že děti, které jsou schopny se samy žít, mají povinnost zajistit svým rodičům výživu, pokud to potřebují. Tuto povinnost pak plní každé dítě takovým dílem, který odpovídá jeho schopnostem a majetkovým možnostem.

1.2. Dítě a jeho postavení v současném právu

Dítě není pouze objektem, který patří rodičům, ale je i nositelem práv a povinností, tedy subjektem. Zde uvádím dva pojmy *způsobilost mít práva a povinnosti* a *způsobilost k právním úkonům*, které byly a jsou stále předmětem omylu a záměny, a které mají zcela odlišný význam. Hovořím o právní způsobilosti subjektů, jimž chápeme jednak způsobilost k právům a povinnostem a jednak způsobilost samostatně jednat. „Občanskoprávní řešení způsobilosti se pak nepochybně dotýká i dítěte a je základem pro řešení otázek spojených s jeho právním postavením“.²⁸

1.2.1. Způsobilost mít práva a povinnosti

Způsobilost tohoto typu má každý, bez ohledu na jakoukoliv další specifikaci, občanství, pohlaví či národnost. Vzniká narozením, nemůže být omezena ani odejmuta, ani se jí nemůže nikdo platně vzdát. Zaniká pak smrtí člověka, popřípadě prohlášením ho za mrtvého, které může učinit soud, pouze na základě návrhu někoho z rodinných

²⁶ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

²⁷ Radvanová S, Zuklínová M., Kurz občanského práva - Instituty rodinného práva, Praha: C.H.Beck, 1999, str. 95.

²⁸ Hrušáková M., Dítě, rodina, stát (úvahy nad právním postavením dítěte), Brno: 1993, str. 42.

příslušníků. I nezvěstný člověk může být soudem prohlášený za mrtvého, ale pouze s ohledem na jeho věk, dobu nezvěstnosti, zdravotnímu stavu a podobně. Vyjde-li na povrch, že osoba označená za mrtvou žije, soud okamžitě (i bez návrhu) své rozhodnutí zruší či změní. Lze konstatovat, že okamžik narození pro dítě znamená i nabytí jeho práv a povinností v plném rozsahu. Každé dítě je tedy ihned způsobilé mít práva a povinnosti a nikdo není oprávněn jej těchto práv a povinností zbavit. Tato způsobilost je přiznána i dosud nenarozenému dítěti, tzv. nasciturovi (dítě počaté), ovšem pouze za předpokladu, že se toto dítě narodí živé, přesněji o tom hovoří § 7 odst. 1, občanského zákoníku²⁹ (dále pouze OZ). Je zde předpokladem, že narodí-li se dítě živé, stává se subjektem. Pokud však dítě zemře již před narozením (například v důsledku potratu), není považováno za subjekt a nikdy se tak nemohl stát nositelem práv ani povinností. Lze konstatovat, že způsobilost mít práva a povinnosti je shodná s pojmem *právní subjektivita*.

1.2.2. Způsobilost k právním úkonům

Dítě, v tomto případě osoba mladší 18 let, nemá ze zákona *tzv. plnou způsobilost k právním úkonům*. Tato způsobilost představuje možnost člověka vlastními úkony nabývat práv a povinností. Příkladem může být nákup nebo prodej nějakého zboží či nemovitosti, kde dochází k uzavírání různých smluvních vztahů. OZ spojuje její vznik s dosažením zletilosti dítěte. Z ustanovení § 8 odst. 1 OZ vyplývá, že způsobilost k právním úkonům, tedy nabývat práva a brát na sebe povinnosti, vzniká v plném rozsahu u fyzické osoby zletilostí. Za fyzickou osobu (dále jen „FO“) je považována jakákoliv osoba bez ohledu na další kritéria, občanství, pohlaví či národnost.

Co se týká nezletilých, hovoří o nich ustanovení § 9 OZ a přiznává jim způsobilost k právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené jejich rozumové a volní vyspělosti (tedy tzv. částečnou způsobilost k právním úkonům). Při posuzování tohoto je nezbytné dívat se na dítě objektivně a posuzovat tak nezletilého jako ostatní nezletilé toho určitého věku. Příkladem zde může být nákup čokolády sedmiletým dítětem v obchodě. Jednalo by se sice o kupní smlouvu, ovšem zde je tento právní úkon natolik přiměřený věku, že je dítěti umožněno tuto kupní smlouvu uzavřít.

²⁹ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Lze tedy konstatovat, že člověk nabývá své způsobilosti k právním úkonům postupně. Jak uvádí Hrušáková³⁰, vychází současná koncepce způsobilosti nezletilých k právním úkonům z toho, že nezletilý způsobilost k právním úkonům má (samozřejmě s ohledem na přiměřené rozumové a volní vyspělosti). Nebo tuto způsobilost nemá a pak za něj jedná jeho zákonný zástupce. Do doby, než je tedy dítě zletilé (i nezletilé ovšem samostatně jednajícím, či soudem za zletilého označené) jednají za něj jeho zákonní zástupci. Kdo je zákonným zástupcem uvádí ustanovení § 22 občanského zákoníku³¹, které kromě jiného říká, že zástupcem je ten, kdo je oprávněn jednat za druhého jeho jménem. Ustanovení § 27 odst. 1 OZ nás pak odkazuje na použití zákona o rodině, který již hovoří konkrétněji. Říká, že zákonnými zástupci nezletilého dítěte jsou rodiče. Zastupování dítěte je totiž součástí, již výše uvedené, rodičovské zodpovědnosti. Ustanovení § 36 zákona o rodině³² pak uvádí, že rodiče své dítě zastupují v právních úkonech, ke kterým není plně způsobilé. Zákonným zástupcem pak může být i poručník (§ 78 zákona o rodině), kterého tak ustanoví soud a to především tehdy, jsou-li rodiče zbaveni RZ.

Tato způsobilost zaniká stejně jako způsobilost mít práva a povinnosti smrtí (respektive prohlášením za mrtvého), nicméně rozdíl mezi nimi je v tom, že způsobilosti k právním úkonům může být člověk zbaven či v ní být omezen. Důvodem odejmutí či omezení této způsobilosti je zpravidla duševní choroba či dlouhodobé nadměrné užívání alkoholu. Vysloveně tak uvádí § 10 OZ, který říká, že pokud není FO pro duševní chorobu (která není přechodná) schopna činit právní úkony, soud ji způsobilosti k právním úkonům zbaví. Omezit ji může také tehdy, jestliže bude FO nadměrně užívat alkoholu či jiných omamných prostředků a bude tak schopna činit jen některé právní úkony. Pokud pak důvody pro omezení či zbavení této způsobilosti pominou, soud své rozhodnutí změní či zruší. V případě osob, kterým byla způsobilost k právním úkonům odejmuta či omezena, je přidělen opatrovník, kterým může být příbuzný této osoby nebo jiná vhodná FO. Návrh na zahájení řízení³³ o způsobilosti k právním úkonům, stejně jako návrh na vrácení této způsobilosti, může podat každý - tedy i osoba, které byla tato způsobilost odebrána. Vyšetřovaného podrobí kontrole a buď, pak návrh zamítne nebo mu vyhoví.

³⁰ Hrušáková M., Dítě, rodina a stát (úvahy nad právním postavením dítěte), Brno: 2003, str. 50.

³¹ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

³² Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

³³ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, § 186.

Zletilosti může podle § 8 odst. 2 OZ nabýt i osoba mladší 18 let a starší 16 let a to opět na základě rozhodnutí soudu, který tomuto dítěti umožňuje uzavření manželství. Zletilosti v plném rozsahu, pak nepozbývá ani v případě zániku manželství. Je důležité zdůraznit, že zletilostí dítěte zároveň zaniká většina práv a povinností rodičů (jako je správa majetku dítěte či zastupování jej), výjimku pak tvoří vyživovací povinnost. Vyživovací povinnost mají rodiče vůči dítěti do té doby, než je dítě schopné se samo živit, dle zákona však nejdéle do 26 let. Zletilostí se také nabývá aktivní volební právo a dítě zde pak získává další právo, a tedy právo volit³⁴.

³⁴Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

2. Právní možnosti ochrany práv dítěte

Dítě je pro svou rozumovou, tělesnou a sociální nezralost odkázané na druhé a to jak na rodiče (kteří mají povinnost dodržovat určitá práva a povinnosti), tak také na instituce. Stát tedy musí dítěti a jeho právům poskytnout určitou ochranu navíc, protože dítě je nositelem zvláštních práv. Pro fyzickou a psychickou nezralost je dítěti ve společnosti vyhrazeno specifické postavení, včetně přiměřené právní ochrany před i po narození. Pod pojmem právní ochrana dítěte si můžeme představit:

- *otázky ohledně právního postavení dítěte,*
- *otázky právní ochrany ohroženého dítěte, kde podstatou je poskytnutí pomoci (a to jak právní tak jiné) dítěti, které ji potřebuje.*

Ne vždy uchopí rodič práva a povinnosti, která mu náleží vůči dítěti, správně. A pokud se dítě nemůže dovolat ochrany u rodičů, přichází na řadu razantnější řešení, již v určité formě ochrany práv dítěte od státu. Odpovědí respektive společným znakem obou výše zmíněných otázek, a tedy východiskem ochrany práv dítěte, je pojem *blaho dítěte*. Stát tedy zajistí dítěti takovou ochranu práv, která je v jeho nejlepším zájmu. Některé mezinárodní úmluvy týkající se práv dítěte uvádí rozdílné pojmy, avšak můžeme konstatovat, že stejného významu. A to pojmy *blaho dítěte* a *zájem dítěte*. Pojmem *blaho dítěte* lze chápat jako určitou nadřazenost a pojem *zájem dítěte* je pak užíván spíše v aplikační sféře, má pro ně tedy praktický význam a může mít různý dosah.³⁵

Pojmu *zájem dítěte* je například užito v ustanovení § 45 odst. 1 zákona o rodině³⁶. Pojem *blaho dítěte* zmiňuje například Úmluva o právech dítěte³⁷ už v preambuli. Naproti tomu zákon o sociálně-právní ochraně dětí³⁸ uvádí v § 5 oba tyto pojmy, tedy jak *blaho*, tak i *zájem dítěte*. My mezi těmito pojmy v následujícím textu dělat přílišné rozdíly nebudeme, neboť důležitější otázkou zůstává, co vlastně v tom zájmu (*blahu*) dítěte je. Tento princip je totiž předním a rozhodujícím kritériem všech právních předpisů zabývajících se ochranou dítěte. „Ochrana dítěte je jedna z nejstarších aktivit obrany a uchování života. V historickém kontextu procházela tato ochrana

³⁵ Hrušáková M., *Dítě, rodina a stát (úvahy nad právním postavením dítěte)*, Brno: 2003.

³⁶ Zákon. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

³⁷ Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

³⁸ Zákon č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

nejrůznějšími stádii a podobami, v prvních obdobích dějin člověka dokonce kontradiktorickými – zabíjení a odkládání dětí. Postupně se však tato ochrana emocionalizovala, racionalizovala a socializovala. V závislosti na procesu chápání dítěte jako samotného jedince se svébytným právním postavením ve společnosti pak nabývala stále jasnějších forem a prostředků působení. Teprve s osvícenstvím však tato ochrana dítěte získává systémové právní zakotvení, vyjádřené v povinnosti společnosti či státu poskytnout ji, jestliže ji z nějakého důvodu nemohou, nedovedou nebo nechtějí zajistit vlastní rodiče.³⁹

Uvádím zde čtyři vybrané zákony, které jsou, dle mého názoru, jedny z nejfrekventovanějších a nejvíce užívaných možností ochrany práv dítěte. Jak už bylo řečeno, dítě má kromě práv, která náleží všem, můžeme tedy říct práv obecných, i práva speciální, zvláštní, která jsou určena pouze dětem. LZPS pak tedy uvádí základní lidská práva, tedy práva, která nejsou určena především dětem, ale všem lidem ve společnosti. Příkladem těchto práv může být způsobilost každého mít právo na život, nedotknutelnost osoby, právo nebýt podroben mučení ani krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestu.

2.1. Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte⁴⁰ (dále pouze „Úmluva“) je mezinárodním právním dokumentem a má povahu smlouvy. Byla přijata a jménem České a Slovenské Federativní Republiky byla podepsána v New Yorku dne 30. Zář 1990. Kodifikuje (uzákoňuje) tedy práva dítěte formou smlouvy a je závaznou pro státy, které ji ratifikovaly (podepsaly). U nás vstoupila v platnost v únoru 1991 pod zákonem č. 104/1991 Sb., který se stal později i součástí právního řádu České republiky a to, od 1. Ledna 1993. Jelikož se jedná o mezinárodní dokument, je Úmluva nadřazena českým zákonům, jak vyplývá z čl. 10 Ústavy⁴¹. Jedná se o první zákon, který se týká výhradně práv dítěte, tudíž je bezesporu nejvýznamnějším. Úmluva obsahuje práva dítěte, která jsou a vždy byla (tedy i před ratifikací) zakotvena v právním řádu České republiky

³⁹ Sborník z 2. Národní a 1. Středoevropské konference konané pod záštitou veřejného ochránce práv, Násilí na dětech, Praha: 2003, str. 5.

⁴⁰ Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

⁴¹ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění platných právních předpisů.

v nejrůznějších zákonech. Je tedy složená z práv vyňatých ze všech právních předpisů. Úmluva vztahuje dětská práva na každé dítě do 18 let. S výjimkou práv, která se týkají především možnosti podílet se na rozhodování ve společnosti, hovoří i o právu dítěte vyjadřovat své názory, které je samozřejmě nutné brát v úvahu. Dítě má právo na informace a kromě toho, má i právo se k těmto informacím vyjádřit. Dítě zde tedy přestává být pouze objektem (či věcí), Úmluva totiž klade důraz na pohled na dítě jako na subjekt práva. Je zároveň nutností, aby se všech činnostech, postupovalo se zřetelem k nejlepšímu zájmu dítěte. Úmluva je rozdělena do tří částí, které vypovídají o: Právech dítěte (čl. 1-41), Výboru pro práva dítěte (čl. 42-45) a ratifikaci, přistoupení a vypovězení Úmluvy (čl. 46-54). Kladu důraz na následující články z Úmluvy⁴²:

Čl. 1: Dítětem se rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.

Čl. 2: Je povinností, respektovat a zabezpečit práva každému dítěti. Když každému, tak každému, tedy bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jinému smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu, majetku, tělesné nebo duševní nezpůsobilosti, rodu a jiného postavení dítěte, rodičů (případně i zákonných zástupců). Jsou tedy povinni chránit dítě před všemi formami diskriminace či trestání, která vyplývají z postavení činnosti, vyjádřených názorů či přesvědčení jeho rodičů.

Čl. 3: Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí. Tudíž je jasné, že se musí vycházet z potřeb dítěte, dítě musí být vyslyšeno. Je potřeba vyvinout takovou ochranu a péči, která je nezbytná pro blaho dítěte.

Čl. 6: Každé dítě má přirozené právo na život. Základní právo, které náleží každému. Nutností je tedy zabezpečit v nejvyšší možné míře zachování života a rozvoj dítěte. Právo garantuje také LZPS ve svém čl. 6, který dokonce říká, že je ochrany hoden i lidský život již před narozením.

⁴² Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

Čl. 9: Dítě nemůže být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže by takové oddělení bylo potřebné v zájmu dítěte. Takové určení může být nezbytným v některém konkrétním případě, například, jde-li o zneužívání či zanedbávání dítěte rodiči.

Čl. 12: Dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory musí být zaručeno tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Lze konstatovat, že dítě má právo na svůj vlastní názor, právo na informace a právo svůj názor svobodně vyjádřit. Tedy právo na to, aby se k dítěti přistupovalo jako k subjektu, jako k někomu z nás.

Čl. 18: Snaha o uznání zásady, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Rodiče nebo v odpovídajících případech zákonní zástupci, mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Základním smyslem jejich péče musí přitom být zájem dítěte.

Čl. 19: Je nutno činit veškerá potřebná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbávání nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním⁴³. Pod pojmem „potřebná opatření“ každý chápe něco jiného. Lidé jsou nevyzpytatelní a je tak téměř nemožné odhadnout, který rodič či dospělý se chce něčeho takového dopustit. Ochrana tedy většinou přichází až tehdy, kdy se dospělí něčeho takového dopustí. Tady již hovoříme o velice závažné problematice, k níž nejčastěji dochází mezi rodiči a dětmi. Příkladem může být již zmíněný Syndrom CAN, který představuje nejčastější porušování práv dětí.⁴⁴ Úmluva sem řadí také povinnost vytvářet programy pro ohrožené či již postihnuté děti. Zařadila bych sem i tedy povinnost těch, kteří jsou svědky takového chování, tomuto chování zabránit, ovšem dostatečná ochrana, dle mého názoru, neexistuje.

Úmluva klade důraz na přesvědčení, že dítě má stejnou hodnotu jako dospělí a tudíž, je nutné jej a jeho přání a názory respektovat. Některé články Úmluvy jsou přesnou kopií

⁴³ Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

⁴⁴ viz. kapitola: Závažné porušování práv dítěte - syndrom CAN

ustanovení Listiny základních práv a svobod⁴⁵. Úmluva je adresována těm, kteří si stále neuvědomují, že dítě je lidskou bytostí, tedy subjektem a ne věcí. Je adresována těm, kteří neznají práva dítěte a častokrát tak tyto práva porušují. Je adresována těm, kteří jsou ochotni zájem dítěte a dítě samotné chránit. V současné době představuje Úmluva završení dosavadního vývoje v oblasti ochrany dítěte a prosazení co nejlepšího zájmu dítěte. Velkou pozornost věnuje právům, které se nepřímo dotýkají problematiky syndromu CAN, jenž představuje snad nejzávažnější porušování práv dítěte.

2.2. Zákon o rodině

Zákon o rodině⁴⁶ je dalším právním předpisem, upravující dětská práva. Zákon je rozdělen na čtyři části, přičemž problematika práv dětí je upravena v části druhé pod názvem *Vztahy mezi rodiči a dětmi* (§ 30 - § 84). Tyto vztahy jsou rozděleny do hlav, které jsou tvořeny rodičovskou zodpovědností, výchovnými opatřeními, určením rodičovství, osvojením, poručenstvím a opatrovnictvím. Je zde kladen důraz právě na vztah dítěte k rodičům a mezi rodiči samými. Jsou zde uvedena práva a povinnosti jak rodičů vůči dětem, tak práva a povinnosti dětí vůči jejich rodičům. Souhrnným názvem pro práva a povinnosti rodičů vůči dětem je *rodičovská zodpovědnost*⁴⁷.

Zde považuji za důležité zmínit § 31 odst. 2 zákona o rodině, který říká, že rodiče mají právo užít přiměřených výchovných prostředků. Tohoto práva mají rodiče využít, ale pouze tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo zdraví dítěte, tělesný, citový, rozumový či mravní vývoj. Z toho nevyplývá, jak se někteří rodiče mylně domnívají, že fyzické tresty jsou na místě. Jedná se pouze o určité oprávnění rodičů vynutit si žádoucí chování dítěte, je ovšem nutností brát ohled na věk a stupeň rozumového vývoje dítěte. Bohužel neexistuje nikdo, kdo by byl schopný přehodnotit užití přiměřených výchovných prostředků a tak dochází častokrát ke zneužití tohoto práva rodičů. Toto ustanovení vychází z Úmluvy⁴⁸, konkrétně se pak staví o čl. 16 a čl. 19. Pro správný vývoj dítěte je ovšem také důležité, aby i vztahy mezi rodiči a dětmi fungovaly a byly odpovídajícím příkladem pro život dítěte. Ustanovení § 32 zákona o rodině uvádí, že rodiče jsou těmi, kteří mají rozhodující úlohu ve výchově

⁴⁵ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, ve znění platných právních předpisů.

⁴⁶ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁷ viz. podkapitola: Práva a povinnosti dětí a rodičů

⁴⁸ Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

dítěte, jdou svým chováním a jednáním v životě příkladem dětem, jejichž život bude tímto vedením zásadně ovlivněn.

Třetí část zákona o rodině hovoří o výživném, kde je uvedena, mimo dalšího, vyživovací povinnost jak mezi rodiči (respektive manžely) navzájem, tak mezi rodiči a dětmi. Vyživovací povinnost rodičů k dětem trvá do té doby, než jsou děti schopné se sami živit. Z toho jasně vyplývá, že tato povinnost nekončí zletilostí (dovršením osmnáctého roku) dítěte, ale trvá dál a to dle zákona až do 26 let dítěte. Oba rodiče přispívají na výživu dítěte dle svých schopností a finančních možností. Povinností každého rodiče je samozřejmě zajistit dítěti maximální péči o jeho zdraví. Nehovoříme zde tedy o „pouhé“ stravě, ale i o povinnosti dítě šatit, kupovat školní pomůcky či dítěti umožnit studium. Můžeme také hovořit o vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům, která je vyjádřena v ustanovení § 87 zákona o rodině⁴⁹. Ustanovení říká, že děti, které jsou schopny se samy živit, jsou povinny svým rodičům poskytnout slušnou výživu, ovšem pouze za předpokladu, že ji potřebují. Dítě tuto povinnost, plní stejně jako rodič, s ohledem na jeho finanční a majetkové možnosti.

2.3. Sociálně-právní ochrana dítěte

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí⁵⁰ má, společně se zákonem o rodině a Úmluvou, doplňovat základní právní předpisy upravující dětská práva. Tento zákon má sloužit především k úpravě působnosti orgánů, které sociálně-právní ochranu dítěte vykonávají. Cílem zákona o sociálně-právní ochraně dětí je ochrana dětských práv na zdravý vývoj, řádnou výchovu a ochranu oprávněného dětského zájmu (podrobněji tak uvádí ustanovení § 1 tohoto zákona). Za dítě je zde považováno dítě do 18 roku a je určen především dětem, které byly vystaveny týrání, domácímu násilí či šikaně. Činnost orgánu pak dále spočívá ve výkonu opatrovnictví a poručenství, v poskytování zvláštní ochrany dětem, které nejsou v péči vlastních rodičů. Spočívá také v poskytování výchovného poradenství a v hmotné podpoře nezaopatřených dětí a jejich rodičů. Předním hlediskem (jak uvádí § 5 tohoto zákona) je však zájem a blaho dítěte. Termín *ochrana dítěte* je ve vztahu k sociálně-právní ochraně, pojmem širším a upraveným v různých právních předpisech. Orgán sociálně-právní ochrany má možnost do

⁴⁹ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁰ Zákon č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

rodinných vztahů vstupovat, ale vždy může jednat jen v zájmu dítěte. Pokud by se rozhodovalo o zákazu styku rodiče (rodičů) s dítětem, muselo by se nejdříve zjistit, zda by to bylo v nejlepším zájmu tohoto dítěte. Ustanovení § 7 zákona o sociálně-právní ochraně dětí⁵¹ (dále jen „SPOD“) říká, že každý je oprávněn upozornit na závadné chování dětí, jejich rodičů a stejně tak je každý oprávněn upozornit orgán sociálně-právní ochrany na porušení povinností či zneužití práv rodičů. A pokud by nikdo cizí „nápadné chování“ rodičů nezaznamenal, může se každé dítě domáhat svého práva u orgánů sociálně-právní ochrany, ve školách či zdravotnických zařízeních, bez vědomí rodičů. Činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí je postavena na preventivním působení, a to především působením na vztahy mezi rodiči a dětmi. Snaží se o předejití rizikového vývoje dětí a minimalizaci důsledků působení sociálně patologických (choroboplodných) vlivů.

Orgán SPOD rozhoduje o formách ochrany zájmu dítěte a jeho práv, a příkladem řešení pak může být:

- *Napomenutí, které je nejmírnější formou výchovného opatření. Napomenutí mohou být jak děti, tak rodiče či tzv. třetí osoby, které narušují řádnou výchovu.*
- *Dohled. Tohoto opatření je využito, pokud opatření předcházející, tedy napomenutí, nevedlo k nápravě, a nebo se jedná o závažnější poruchu v chování dítěte (rodičů).*
- *Omezení, které má zabránit škodlivým vlivům na výchovu dítěte. Příkladem může být omezení návštěv podniků a klubů.*
- *Ústavní výchova, která je užitá až když původní rodina selhala a nelze zabezpečit vhodné rodinné prostředí například u příbuzných. Ústavní výchova je tedy vhodná jako přechodné řešení situace a rozhodne o ní soud i bez návrhu. Bývá nařizována tehdy, pokud byla výchova dítěte vážně narušena (a jiná výchovná opatření nebyla účinná), pokud rodiče dítěte zemřeli (nebo jsou ve vážném zdravotním stavu), pokud je výchova dítěte obtížná a nezvladatelná a pokud dítě trpí duševní poruchou (či dlouhodobým onemocněním). Ústavní výchova je vykonávána v různých zařízeních, (zdravotnická zařízení, kojenecké ústavy, dětské domovy, diagnostické ústavy...).*
- *Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Tohoto opatření je využíváno ve velmi závažných životních situacích. Jedná se poskytnutí základních životních potřeb (včetně ubytování či lékařské péče) dítěti, než je nařízeno předběžné opatření.*

⁵¹ Zákon č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně právní ochraně, ve znění pozdějších předpisů.

- Ochranná výchova je upravena v zákoně o rodině, ale i v trestním zákoně. Ochranná výchova má v některých případech nahrazovat nepodmíněné odnětí svobody a to způsobem takovým, že dítě (v tomto případě mladistvého) umístí do prostředí, které ho připraví na řádný život po propuštění a zbaví ho možných následků ze zanedbané výchovy rodičů.
- Opatrovník může být ustanoven i zletilé osobě s plnou právní způsobilostí, omezenou či zbavenou právní způsobilostí. Opatrovník vykonává za dítě pouze některá práva a povinnosti a je ustavován na základě usnesení soudu k ochraně zájmů dítěte (v tomto případě hovoříme o dítěti nezletilém). Příkladem ustanovení opatrovníka by mohl být střet zájmů zákonných zástupců a dítěte či ohrožení majetkových zájmů dítěte. Nejčastěji je tak ustavován tzv. kolizní opatrovník.
- Poručník, na rozdíl od opatrovníka, vykonává veškerá práva a povinnosti⁵² namísto rodičů a je ustavován pouze osobám nemajícím plnou právní způsobilost či osobám nezletilým. Základním předpokladem je tady, že dítě nemá žádného zákonného rodiče. Tudiž se jedná o děti, jejichž rodiče: zemřeli x byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti x byl jim pozastaven výkon jejich rodičovské zodpovědnosti x nemají plnou způsobilost k právním úkonům.⁵³

Z právních předpisů (Úmluva o právech dítěte, zákon o rodině, zákon o sociálně-právní ochraně dětí) vyplývá, že dítě má právo na oba rodiče a na pravidelný, co nejširší styk s rodičem, se kterým nežije ve společné domácnosti. Pokud nedošlo k soudní úpravě poměrů nezletilých dětí, mají oba rodiče zásadně stejnou rodičovskou zodpovědnost, tzn. stejná práva i povinnosti. Přednost je tedy pak dána především vzájemné domluvě rodičů. Nedojde-li k dohodě nebo uzavřenou dohodu jeden z rodičů nedodrží, je třeba bezodkladně podat návrh soudu, aby určil rozsah styku. Ovšem, i po svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů mají rodičovskou zodpovědnost oba rodiče. Rodič, který nemá dítě svěřeno do výchovy, má však i nadále právo požadovat po rodiči, který má dítě ve své péči, výchovnou součinnost, tím jsou zejména informace o jeho zdravotním stavu, školním prospěchu i chování mimo školu, spolurozhodovat o budoucím povolání dítěte a další. Sociálně-právní ochrana dětí nemá nařizovací pravomoc v oblasti řešení sporů mezi rodiči a nemůže tak zasáhnout proti bránění ve styku ze strany jednoho z rodičů.

⁵² Poručník je tedy povinen dítě vychovávat, pečovat o něj, zastupovat jej a spravovat jeho majetek na místo rodičů. Na tyto činnosti dohlíží soud a podstatné věci, týkající se povinností a práv poručníka, musí nejdříve schválit.

⁵³ Kejřová M., Vaňková Z., Právo a sociální politika, Brno: IMS 2007 (kapitola Rodinné právo).

V její kompetenci je však informování opatrovnického soudu při soudní úpravě styku o neschopnosti rodiče dohodnout se na věcech týkajících se dětí. Bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je opakovaně bezdůvodné, je považováno za změnu poměrů, vyžadující nové rozhodnutí o výchovném prostředí.

2.4. Trestní zákon

Využití trestního zákona⁵⁴ při ochraně práv dítěte je považováno za nejkrajnější řešení a nejčastější v důsledku porušení práv zneužitím, zanedbáváním a týráním dítěte. Použití tohoto zákona tak přichází na řadu tehdy, kdy užití přiměřených prostředků nestačilo. Ochrana je zde poskytována nejen dětem nezletilým, ale i těm, kteří se sami nemohou bránit (a to z důvodu mentální retardace, invalidity či stáří) i zletilým. Pro nás jsou podstatné, v souvislosti s tématem, především ustanovení v hlavě šesté trestního zákona, pod názvem *Trestné činy proti rodině a mládeži*, v hlavě sedmé pod názvem *Trestné činy proti životu a zdraví* a v hlavě osmé (oddíl druhý) *Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti*. Trestní zákon, jako jediný z uvedených zákonů, počítá již s určitým porušením práva, v tomto případě s porušením práva dětí. Na rozdíl od ostatních uvedených zákonů, které se snaží především předejít vzniku porušení práv dítěte, má trestní zákon funkci represivní, tedy potlačující toto porušení.

Již od pradávna, je vztah dítěte a dospělého založen na nerovnosti a uplatňování moci dospělého, je proto nutností věnovat dítěti větší pozornost a péči. Řada lidí i stát prosazují mýtus, že rodiče o své děti pečují s tou největší péčí, ochraňují je a jednají jedinečně v jejich zájmu, o to krutější je však realita, kterou se dozvídáme z novin a televize. Vztah rodičů a dítěte je určitým vztahem nadřazenosti a podřazenosti subjektů, který je koordinován jednak rodiči samotnými a jednak intervencí ze strany státu. Je potom nezbytné, přistupovat k dítěti už od narození jako k člověku, jako k sobě samému. Dítě má nejen stejná práva a povinnosti jako dospělý, má i právo na stejné zacházení. Dítě není pouhou věcí, kterou můžeme v případě nutnosti někam na určitý čas odložit. Dítě není pouhou věcí, se kterou můžeme manipulovat dle libosti. Dítě je častokrát obětí. Trestní zákon se tedy snaží chránit dítě při neplnění povinností rodičů a při zneužíváním jejich práv vůči dětem. Jak už bylo řečeno, nejznámějším

⁵⁴ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

a nejčastějším porušením práv dítěte je tzv. syndrom CAN neboli syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, jehož kompletní charakteristice se budu věnovat později. Trestní zákon⁵⁵ (dále už jen „TZ“) považuje jakékoli násilí (či naopak nečinnost) na dítěti za trestný čin a tak je nezbytné zmínit zde paragrafy tohoto se týkající:

Ustanovení § 212 TZ uvádí, že *bude potrestán ten, kdo opustí dítě, o které má povinnost pečovat a které svou nečinností vystavuje nebezpečí smrti či ublížení na zdraví*. Zákon se zde snaží o postih určité pasivity rodičů.

Ustanovení § 213 TZ hovoří podobně jako předcházející ustanovení o určitém typu pasivity, kdy *bude potrestán ten, kdo byť i z nedbalosti neplní svou zákonnou vyživovací povinnost*. Vyživovací povinnost ukládá rodičům zákon o rodině, který tím rozumí nejen výživu, ale i oblečení, bydlení a péči o zdraví dítěte.

Ustanovení § 215 TZ zde již hovoříme o *účelně zaměřené agresi na dítě*. *Potrestán zde bude ten, kdo týrá osobu, která je v jeho péči nebo výchově*. Co si lze představit pod pojmem „týrání“? Týráním je myšleno, jak týrání fyzické, tak i psychické⁵⁶.

Ustanovení § 219 TZ hovoří o *úmyslně způsobené smrti a § 220 je pak konkrétněji zaměřen na smrt novorozeného dítěte při porodu nebo hned po něm, spáchaný matkou*.

Ustanovení § 221 a § 222 hovoří o *úmyslném ublížení či těžké újmě na zdraví*, které nepřímo ukazují na již zmíněné týrání.

Ustanovení § 241 TZ hovoří o *ochraně zdravého sexuálního života, který by mohl být narušen*. Jedná se nejčastěji o znásilnění, kde *pachatel využívá bezbrannosti druhého*. Musí zde být znaky jak násilného jednání, tak znaky souloži či obdobného pohlavního styku. Pachatel pak využívá této síly vůči bezbranné osobě za účelem dosažení soulože, a to proti vůli této osoby.

Podobné znění má i ustanovení § 242 TZ, které *trestá toho, kdo vykoná soulož s osobou mladší patnácti let nebo kdo tuto osobu jinak pohlavně zneužije*. Tady mluvíme

⁵⁵ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁶ viz. kapitola: Závažné porušování práv dětí – syndrom CAN

o sexuálním zneužívání, kde objektem tohoto trestného činu je mravní a tělesný vývoj dítěte a subjektem toto dítě.

I ustanovení § 243 TZ hovoří o zneužívání, tentokrát ale o zneužití závislosti osoby mladší osmnácti let či osoby svěřené k doзору a tuto osobu přiměje k souloži či ji zneužije jiným způsobem. Je zde věnována zvýšená ochrana dětem, které byly zneužity pachatelem, kterému byly svěřeny k hlídání⁵⁷.

Vypsaná ustanovení považuji s ohledem na ochranu a porušování práv dítěte za nejdůležitější a za nejpřednější.

Za nezbytné považuji zmínit, že od 1. ledna 2010 pozbuje dosavadní zákon (č. 140/1961 Sb.) účinnosti a v účinnost vstoupí nový trestní zákoník pod číslem 40/2009 Sb. Ráda bych tak upozornila na to, že jsem převážnou část této kapitoly vypracovala na základě právních předpisů platných k 31. 12. 2009.

Novým trestním zákoníkem⁵⁸ došlo především ke změně struktury a systematiky ve zvláštní části zákona. Zvláštní část musí odpovídat částí obecné, neboť není možné aplikovat samostatně pouze část zvláštní. V obecné části jsou totiž uvedeny základní otázky související s trestní odpovědností a trestními sankcemi, tedy i to, co je dle trestního zákoníku trestným činem. Ve zvláštní části jsou uvedeny jednotlivé skutkové podstaty trestného činu, které jsou rozděleny do třinácti hlav a jenž se dále dělí na díly. Uspořádání hlav je jednou z novinek, které trestní zákoník obsahuje.

Přehled hlav:

- *Hlava I., kde jsou uvedeny trestné činy proti životu a zdraví,*
- *Hlava II., obsahující trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství,*
- *Hlava III., která obsahuje trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti,*
- *Hlava IV. hovoří o trestných činech proti rodině a mládeži,*
- *Hlava V. vymezuje trestné činy proti majetku,*
- *Hlava VI., kde jsou uvedeny trestné činy hospodářské,*
- *Hlava VII. obsahuje trestné činy obecně nebezpečné,*
- *Hlava VIII., která obsahuje trestné činy proti životnímu prostředí,*

⁵⁷ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁸ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

- *Hlava IX. je zaměřena na trestné činy proti České republice, cizímu státu a mezinárodní organizaci,*
- *Hlava X. hovoří o trestných činech proti pořádku ve věcech veřejných,*
- *Hlava XI. obsahující trestné činy proti branné povinnosti,*
- *Hlava XII., která je věnována trestným činům vojenským,*
- *a Hlava XIII., zaměřena na trestné činy proti lidskosti, míru a válečným trestným činům.*⁵⁹

Na prvních pozicích jsou pak uvedeny hlavy, které jsou zaměřeny na ochranu základních lidských práv a svobod člověka; následují hlavy chránící společnost jako celek a v závěru jsou uvedeny hlavy týkající se státu a státního zřízení. Oproti dřívější úpravě tak došlo k přehodnocení činů, kterým je kladen největší důraz a na prvních místech, tak nejsou trestné činy proti státu, ale nově trestné činy ohrožující samotného člověka. Zákoník přináší několik změn, které lze postavit na úroveň moderních zákoníků ostatních moderních demokratických zemí. Došlo nejen ke změně uspořádání zákoníku, které má vystihovat závažnost chráněných zájmů již tímto samotným uspořádáním. Zákoník také nově rozděluje trestné činy na *přečiny* (těmi jsou, kromě všech trestných činů z nedbalosti, také úmyslné trestné činy s horní hranicí trestní sazby do pěti let) a *zločiny* (jimiž jsou ty trestné činy, které nejsou přečiny). Za *zvlášť závažné zločiny* jsou považovány ty úmyslné trestné činy s horní hranicí trestní sazby nejméně deset let. Dle nového zákoníku došlo také ke zpřísnění postihů za nejzávažnější trestné činy proti životu a zdraví (příkladem může být vražda nebo úmyslné ublížení na zdraví) a také došlo ke zpřísnění některých trestných činů proti svobodě a proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, která je (vzhledem k mému tématu) nejadekvátnější. Právě aktuálnost a přílišná četnost porušování práv (znásilnění, brutalita), především u dětí, je tím, co vedlo ke změně v této oblasti. Horní hranice sazby trestu odnětí svobody se zvedl z patnácti let na dvacet let. Dojde k výrazně přísnějšímu trestání recidivistů, tedy těch, kteří svoji nedovolenou, negativní a práva porušující činnost opakují. Výjimečným trestem pak nebude „pouze“ doživotí, ale i trest odnětí svobody od dvaceti do třiceti let. Zákoník samozřejmě obsahuje spoustu dalších změn; já považuji (s ohledem na téma moji práce) za důležité zmínit výše uvedené.⁶⁰

⁵⁹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁰ <http://www.reformajustice.cz/cz/trestni-zakonik/obecne-o-trestnim-zakoniku.html>

3. Závažné porušování práv dítěte – syndrom CAN

Nejstarším principem péče o dítě a uspokojování jeho základních potřeb je ochrana a pomoc dítěti. Je nutností neopomíjet jeho zranitelnost a rozvíjející se identitu jak v oblasti tělesné, duševní, sociální či právní. Povinností rodiny je zajistit dítěti všestranný, optimální vývoj a péči. Dítě získává, společně s ostatními právy, právo na ochranu, pomoc a podporu, jestliže je jakkoli ohrožováno či poškozováno. Úloha rodičů spočívá v zabraňování vzniku negativních vlivů na dítě, ovšem i rodiče mohou mít na dítě negativní vliv. Zákon přiznává rodičům právo užít přiměřené výchovné prostředky (§ 31 odst. 2 zákona o rodině⁶¹) ale pouze tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte či jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Podobně o tomto hovoří i Úmluva⁶², která ve svém čl. 3 říká, že je nutné zajistit dítěti ochranu a péči, která je nezbytná pro jeho blaho, přičemž se bere ohled na práva a povinnosti jeho rodičů. Nebo v čl. 18, který krom jiného říká, že základním smyslem jejich péče musí být zájem dítěte. Druhy obecně používaných a víceméně prospěšných trestů (vyčinění, zákaz vycházek, odebrání kapesného, zákaz her či sledování televize) se musí odlišovat od trestů směřujících k tělesnému či psychickému násilí. Rodiče totiž mohou svým jednáním (či naopak nejednáním, nekonáním) způsobit různé újmy a to jak psychické, tak fyzické a tyto újmy určitě nejsou v zájmu žádného dítěte. Zde už se jedná o zneužívání či zanedbávání rodičovských práv.

3.1. Charakteristika syndromu CAN

Již v minulosti bylo dítě vystaveno špatnému zacházení. V rámci mocenského postavení otce bylo rozhodováno o životě dítěte. Později o něm bylo hovořeno jako o majetku či objektu, tedy jako o něčem neživém. V poslední době je věnována zvýšená pozornost výchovným prostředkům v rodinách, protože je signalizován nárůst množství špatného zacházení s dětmi. Do centra pozornosti se pak dostala převážně pro svou závažnost, četnost a častokrát i špatné rozpoznání. Protože, jak již bylo řečeno, i rodina může mít na dítě negativní vliv a dítě zde může být obětí agresivního zacházení. I když u nás není

⁶¹ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁶² Zákon č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte.

přesný přehled rodin, ve kterých dochází k závažnému porušování práv dítěte, je zřejmé, že fenomén týraného dítěte nemůžeme podceňovat. Mnohé případy jsou totiž odhaleny až tehdy, kdy je dítě psychicky či fyzicky poškozeno.⁶³ Stát považuje za prioritní zajistit dítěti právo na řádný psychický i fyzický vývoj, a proto poskytuje dítěti ochranu jeho práv i s využitím donucovacích prostředků (je možné, zde pak hovořit jak o oblasti občanského, tak rodinného i trestního práva). Legislativní podporu, respektive možnost ochránit dítě, nalezneme již ve výši uvedených právních předpisech, kterými jsou:

- 1) *Úmluva o právech dítěte*
- 2) *Zákon o rodině*
- 3) *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*
- 4) *Trestní zákon*

Zásadní význam má Úmluva, která klade důraz na ochranu a zájem dítěte. A následně pak trestný čin řeší až konkrétně trestní zákon, který přichází na řadu tehdy, kdy mírnější prostředky nestačily. Mimo tyto, již výše rozebrané, právní předpisy nalezneme úpravu i v dalších a základní úprava pak vychází především z LZPS. Stát se snaží dětem, na kterých bylo určité násilí páčáno pomocí jak prostřednictvím právních předpisů, tak také prostřednictvím různých organizací zaměřených především na aktuální pomoc dítěti. I prostřednictvím různých výzkumů, se stát snaží zjistit v jaké míře, kde, proč a komu je ubližováno. Násilí na dětech je velice závažným porušováním práv dětí a povinností rodičů, kdy je využíváno především bezbrannosti a závislosti dítěte vůči dospělým, nejčastěji však rodičům. Dítě pak nejen, že může přebírat toto chování a stát se tak tyranem třeba i vlastních dětí, může zde ale také dojít k celkovému narušení osobnosti dítěte, které bude mít za následek špatné uplatnění v životě⁶⁴. V horším případě může končit dokonce i smrtí dítěte. Formy násilí na dětech nejčastěji klasifikujeme následovně:

- A) *týrání (fyzické i psychické)*
- B) *sexuální zneužívání*
- C) *zanedbávání*

⁶³ Martinková M., Výskyt některých forem násilného a sociálně nežádoucího jednání rodičů vůči dětem při výchově v rodině, Studie IKSP, Praha: 1995.

⁶⁴ Houbová D. a kolektiv, Psychologie pro právníky, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.

Tyto varianty označujeme souhrnným pojmem jako syndrom CAN - (Child Abuse and Neglect syndrom) - syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Tento pojem byl poprvé využit na III. Evropské konferenci ohledně prevence týrání dětí, která byla v Praze roku 1991. Později na myšlenky vzešlé z konference navázala Zdravotní komise Rady Evropy, která až v roce 1992 hovoří o syndromu CAN.

Ve světové literatuře se můžeme setkat i s označením CSA (Child Sexual Abuse syndrom) - syndrom sexuálně zneužívaného dítěte (dále však bude užíván pouze pojem „CAN“). „Syndromem CAN se rozumí: jakákoli nenáhodná, preventabilní, vědomá či nevědomá činnost rodičů, vychovatelů nebo jiné osoby vůči dítěti, je v dané společnosti je nepřijatelná či odmítaná a jež poškozují tělesný, duševní a společenský stav i vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt.“⁶⁵ Je pro něj tedy charakteristické špatné zacházení vůči dětem či mladistvým, ke kterému bohužel nejčastěji dochází hlavně v rodinách. Postihuje dokonce i děti v kojeneckém či batolecím věku, kterým se možnost bránit se nedostane vůbec. Je pak důležité dívat se na tuto problematiku především z pohledu dětí, tedy obětí, abychom pochopili, čím dítě prochází a zajistili tak pomoc, která by byla v nejlepším zájmu dítěte. Je důležité zde chápat každé dítě jako individualitu a také s ním tak jednat, protože na každého jedince může mít toto ubližování jiný dopad. Hovoříme zde o problematice, která je již teď natolik rozsáhlá, ale i přesto se bude nadále vyvíjet a stále bude předmětem určitého výzkumu.

3.2. Formy syndromu CAN

A) *Týrání dítěte*, které může být jak psychického tak i fyzického rázu. Pokud budeme dále hovořit o *týrání tělesném*, je důležité říci, že tělesné týrání obsahuje kromě vědomého týrání i nezabránění takovému zacházení s dítětem. Někteří autoři jej rozčleňují na tělesné týrání aktivní a pasivní povahy. Tělesné týrání aktivní povahy jsou všechny takové, kdy dochází k bití, kopání, popálení, bodání, vytrhávání vlasů, odhození, škrcení, dušení, svazování, odnímání spánku či potravy a v neposlední řadě i selhání ochrany dítěte před násilím. Řadíme sem i pravidelné užívání tělesných trestů převážně jako výchovný prostředek rodičů. Určit hranice mezi běžnými výchovnými

⁶⁵ Dunovský J. a kolektiv, Problematika dětských práv a komerčního sexuální zneužívání dětí u nás a ve světě, Praha: Grada Publishing, 2005, str. 19; (Dunovský J., Dytrych Z., Matějček Z., et. Al. Týrané zneužívané a zanedbávané dítě, 1995, str. 33 a str. 24).

tresty (za které můžeme považovat facku či výprask vařečkou) a mezi akty považované již za fyzické týrání, je velice obtížné. Pro tělesné týrání pasivní povahy je charakteristické nedostatečné uspokojení základních životních potřeb. Řadíme sem kromě jiného, i opomenutí péče o dítě, které má za následek jeho smrt či poranění (bývá tak většinou chápáno jako zanedbávání).

Za psychické týrání dítěte se považuje taková jednání, která mají za následek poškození citového vývoje a chování dítěte. Může mít podobu slovních útoků, ponižování, zesměšňování, odmítání či zavrhování dítěte, citové vydírání či přikázání nepřiměřených povinností. Hovoříme zde však i o násilné izolaci dítěte či vystavování dítěte závažným domácím rozporům. I psychické týrání je tvořeno dvěma složkami, a to aktivní a pasivní složkou. Aktivní psychické týrání představuje jednání cílené a záměrné, kdežto pasivní psychické týrání je naopak absence něčeho, co by se dítěti dostávat mělo. Právě na rozdíl od tělesného (fyzického) týrání, které je snad zjistitelné, protože je viditelné, je psychické týrání těžko zjistitelné ba spíše nezjistitelné. Vyskytuje se jak v rámci nedbalosti, tak v rámci úmyslu a právě proto, je svou povahou nejnebezpečnější.

B) Sexuálním zneužíváním chápeme nevhodné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, aktivitě či chování. Jeho samostatné vymezení (viz. Syndrom sexuálně zneužívaného dítěte – syndrom CSA) se vyčleňuje na konci 20. století. Toto má za následek především rozvoj technologií, především užívání internetu, kde prostřednictvím anonymity začalo vysoce narůstat ohrožení nezletilých⁶⁶. Sexuální zneužívání může být dle Houbové⁶⁷ charakteru:

- sexuálního násilí v rodině
- náhodného sexuálního zneužívání
- komerčního sexuálního zneužívání

Sexuálním zneužíváním tady chápeme jednání, které je v rozporu se zákonem zakazujícím pohlavní styk s osobami určitého věku. Můžeme jej charakterizovat také jako protiprávní jednání, které určitým způsobem vybočuje z normality sexuálního chování. Odpověď na to, co je „sexuálně normální“ a současně právně přijatelné byla, je

⁶⁶ Dunovský J. a kolektiv, Problematika dětských práv a komerčního sexuálního zneužívání dětí u nás a ve světě, Praha: Grada Publishing, 2005.

⁶⁷ Houbová D. a kolektiv, psychologie pro právníky, Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.

a dále bude složitá a nejspíš i dlouho přesněji nezodpovězená. Důvodem je stále se vyvíjející společnost, její zvyky a pohled na normalitu sexuálního chování.

Stále ovšem dochází k sexuálnímu zneužívání nejčastěji v rodinách a blízkém okolí dítěte. Zneuživatelé dítěte tak může být jak rodič, přítel, příbuzný, tak i cizí osoba. „Definice sexuálního zneužití dítěte je východiskem pro diagnostiku syndromu zneužívaného dítěte. Nejširší definicí je definice zdravotnické komise Rady Evropy, která dělí sexuální zneužití na bezdotykové a dotykové.“⁶⁸

- *dotykové* (kontaktní) sexuální zneužívání je takové jednání, kdy je dítě líbáno či osaháváno na intimních partiích. Patří sem sexuální útok, znásilnění, incest. Spadá sem i komerční sexuální zneužívání, které má podobu dětské pornografie či prostituce.
- *bezdotykové* (bezkontaktní) představuje exhibicionismus (tedy obnažování a masturbaci před dítětem), harrasment, který je chápán jako obtěžování dítěte slovními výpady (i obscénní telefonické hovory), poplácávání po zadku a tisknutí k sobě se sexuálním podtextem⁶⁹.

I když tedy nemusí být sexuální zneužívání vždy spojeno s násilím, je (pro svůj negativní vliv na vývoj dítěte) zahrnováno mezi činnosti zvané „násilí páchané na dětech“. Sexuálním zneužíváním se člověk dopouští porušování práv dítěte, která mu přiznávají určité právní předpisy. Závažnost důsledku sexuálního zneužívání je vyšší, čím je věk dítěte nižší, čím déle zneužívání trvá, čím je dítě na násilníkovi závislé.

C) *Zanedbávání dítěte*, představující takovou nedostatečnou péči o dítě, která má za následek vážnou újmu ve vývoji dítěte, případně dítě ohrožuje jiným způsobem. Zde si již můžeme všimnout určitého propojení všech tří kategorií, protože i tady můžeme rozlišovat určité formy zanedbávání. A to zanedbávání citové (duševní) a zanedbávání tělesné. Pro tělesné zanedbávání je typické selhání v zabezpečení základních tělesných potřeb dítěte, jako je hygiena, výživa, oblečení, přístřeší, lékařská péče. Pro zanedbávání citové je pak typické selhání v zabezpečení citových potřeb v oblasti lásky a smyslu příslušnosti. Spadá sem i zanedbávání v oblasti mravní výchovy, respektive zanedbávání výchovy a vzdělání, které spočívá v nedostatečném zabezpečení vzdělávacích možností dítěte a v nedostatku podnětů podporujících rozvoj schopností

⁶⁸ Vaníčková E. a kolektiv, sexuální násilí na dětech str. 39, Praha: Portál, 1999.

⁶⁹ Špeciánová Š., Ochrana týraného a zneužívaného dítěte, Praha: Linde, 2003.

a dovedností dítěte. Příkladem mohou být časté absence dítěte ve škole, které mohou mít zásadní význam pro začlenění dítěte do budoucího života. Zanedbávání tedy představuje poškozování dítěte nedostatečnou aktivitou ze strany rodičů, omezení interakce mezi rodičem a dítětem, což se projeví nedostatečným uspokojováním jeho potřeb a deprivací⁷⁰.

V praxi se tak setkáme nejčastěji s týráním fyzickým, které je doplněné s týráním psychickým, přinejmenším ve smyslu obav z dalšího týrání. Je ovšem také časté „pouhé“ týrání psychické, které je svou povahou daleko nebezpečnější. Týrané děti nejsou zpravidla schopné se dovolat jakékoli pomoci a to nejen pro svůj útlý věk či strach z následků, ale také proto, že považují chování rodičů za normální. Svě rodiče milují a za špatné považují sebe a své chování. Týrajícími rodiči jsou pak nejčastěji osoby s poruchou chování a určitou závislostí, nejčastěji alkoholem. A také rodiče stresovaní a agresivní. Praxe dokládá, že většina týrajících rodičů byla týrána ve svém dětství. V poslední době se začaly vyskytovat i další formy týrání a zneužívání dětí, které mají za následek opětovný nárůst výskytu tohoto porušování práv dětí. Zvláštní formy syndromu CAN, rozdělujeme na:

- a) *systémové týrání*, pro které je také někdy označováno jako tzv. sekundární viktimizace (druhotné ubližování či zraňování). Příkladem může být případ, kdy je dítě po určitém ubližování vyslýcháno. Jeho výpověď je ovšem nedostačující či zpochybněna a dítě je tak vystaveno opětovnému vyslýchání, kdy si své traumatické zážitky musí neustále připomínat. Příkladem může být i případ, kdy dítě vypovídá před soudem za přítomnosti svého trýznitele. „Systémové týrání je podle definice zdravotnické komise Rady Evropy špatné nebo nedbalé zacházení s dítětem, ke kterému dochází v institucích, které byly založeny na jeho ochranu.“⁷¹
- b) *organizované zneužívání*, kde hovoříme o sexuálním zneužívání, je typická větší organizovanost, která může (ale nemusí) přesahovat města či hranice. Příkladem tady mohou být organizované únosy dětí za účelem prodeje tělesných orgánů.
- c) *rituální zneužívání*, které se vyznačuje symboly mající nadpřirozenou či náboženskou charakteristiku.

Syndrom CAN je nejčastěji chápán jako soubor nepříznivých vlivů na vývoj dítěte a jeho postavení jak ve společnosti, tak v rodině a úmyslné ubližování dítěti, které je

⁷⁰ Špeciánová Š., Ochrana týraného a zneužívaného dítěte, Praha: Linde, 2003.

⁷¹ Vaníčková E. a kolektiv, Sexuální násilí na dětech, Praha: Portál, 1999, str. 56.

společností považováno za nepřijatelné. Je považováno za nejzávažnější porušování práv dětí, kterému lze ovšem předcházet.⁷² Pokud se tak dítě nemůže dovolat ochrany u svých rodičů, je na státu, aby se o tuto problematiku začal zajímat. Je tedy nutností, dbát práv dítěte, jednat v zájmu dítěte a mít na paměti ohlašovací povinnost, která říká, že je každý oprávněn upozornit orgán sociálně-právní ochrany na skutečnosti, které by mohly signalizovat porušení povinností nebo zneužití práv vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti (§ 7 zákona o sociálně-právní ochraně dětí⁷³). O oznamovací povinnosti hovoří ve své podstatě i § 168 odst. 2 trestního zákona⁷⁴.

3.3. Prevence vzniku porušování práv dítěte

Nejdůležitější je respektovat a dodržovat práva dětí a tím pádem i povinnosti rodičů. Nejen rodiče, ale i dospělí si musí uvědomit, že dítě není pouhou věcí na ovládání, ale je lidskou bytostí se všemi právy jako máme my, má tedy právo na stejné zacházení. Je pak na prvním místě povinností rodičů zabraňovat jakýmkoli negativním vlivům působícím na dítě a jeho vývoj. Dítě si musí uvědomovat svá práva, poznat situace, která jeho práva porušují a v případě potřeby vědět, kde hledat pomoc. Dítě musí chápat samo sebe a v případě, že jsou porušována jeho práva, se bránit. Ustanovení § 8 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí říká, že má dítě právo samo (tedy bez vědomí či svolení rodičů) požádat orgány sociálně-právní ochrany a zařízení sociálně-právní ochrany, státní orgány, školská a zdravotnická zařízení o pomoc při ochraně svého života a svých práv. Obzvláště pak, dopouští-li se porušování práv právě rodiče respektive rodič, je nutností tomu zabránit. Protože jak již víme, vztah rodičů a dětí se vyznačuje určitým nepoměrem, jelikož dítě bylo, je a vždy bude tím slabším jedincem, který nemá příliš možností se bránit. Je také nezbytností, naučit dělat rodiče rozdíl mezi klasickým výchovným pohlavkem a fyzickým týráním dítěte. Zákon o rodině⁷⁵ hovoří o možnosti rodičů užít přiměřené výchovné prostředky. Jak je dále uvedeno, rodiče jej mohou použít s takovou měrou, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte či jakkoli ohroženo jeho zdraví. Protože systematické respektive opakované „plácnutí po tváři“ může být již znakem fyzického týráním. Prostřednictvím výzkumu se tak snažíme nejen

⁷² Špeciánová Š., Ochrana týraného a zneužívaného dítěte, Praha: Linde, 2003.

⁷³ Zákon č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁴ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁵ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

pomoci obětem násilného jednání, ale máme tak možnost zabraňovat tomuto chování. V této oblasti je tak nejdůležitější prevence, která má vycházet z informací o aktuálním stavu věcí, se kterými souvisí. Je tedy potřeba děti předem varovat a poskytovat jim informace, které jim zajistí bezpečnost před možným zneužitím jejich práv. Povinností všech je dítě motivovat tak, aby vyhledalo pomoc, pokud jej něco obdobného potká. Právě neinformovanost je totiž tím, co dělá děti zranitelnějšími. Je totiž odpovědností rodičů, aby dítěti zajistili jeho právo na bezpečí. Všichni mají určitá přirozená práva, jako je vedle práva na bezpečí, i například právo na jídlo, spánek. Jsou to pak právě metody prevence, které redukuje dětskou zranitelnost.⁷⁶

Dunovský⁷⁷ hovoří o třech prevencích, které se ve své podstatě doplňují a prolínají:

Primární prevenci je tedy, dle mého názoru, dodržování práv dětí a povinností rodičů. Každé dítě má právo žít v rodině, kde je milováno a ochraňováno. Jak už také víme, existují určité faktory, které mají negativní vliv na výchovu dětí a které, mají častokrát za následek právě porušování práv dětí. Ovšem ani dospělí, ani právní předpisy nedokážou posoudit ony „přiměřené“ prostředky, jejichž použití jim zákon umožňuje, a tak je nutností seznamovat dospělé i děti s touto problematikou pomocí různých seminářů ve školách a jiných zařízeních, abychom tak mohli upozornit na toto závažné porušování práv dětí a předcházet vzniku syndromu CAN. Můžeme zde hovořit jak o oprávnění dítěte domáhat se ochrany, tak o neinformovanosti rodičů. Stejně tak je nutností mít na paměti ohlašovací povinnost, kterou má každý, kdo se o takovém jednání, třeba pouze, doslechne. Zvláště je tato povinnost očekávána od zdravotníků, pedagogů, psychologů či sociálních pracovníků. Působení prevence je tak zaměřeno jak na rodiče, tak na širokou veřejnost a vychovatele.

Právní předpisy říkají rodičům, co smí, co nesmí a co musí a je povinností rodičů (respektive dospělých) řídit se tím. Pro ochranu dětí před týráním, zneužíváním a zanedbáváním je nutností znát právní předpisy, které říkají, že na prvním místě je zájem a ochrana dítěte. Stát se tak právě pomocí těchto předpisů snaží pečovat nejen o děti touto problematikou zasažené, ale také vůbec o předejití vzniku syndromu CAN. Prevence může být také zaměřena na rodiče očekávající narození dítěte, protože už

⁷⁶ Elliottová M., Jak ochránit své dítě, Praha: Portál, 1995.

⁷⁷ Dunovský J. a kolektiv, Problematika dětských práv a komerčního sexuálního zneužívání dětí u nás a ve světě, Praha: Grada Publishing, 2005.

i tady hrozí, že by následně k porušování práv dětí mohlo dojít. Výskyt je totiž častý již u dětí v kojeneckém či batolecím věku.

Sekundární prevence je pak zaměřena na jednotlivé skupiny lidí, u kterých je výskyt syndromu CAN pravděpodobný. Stále tedy hovoříme o prevenci, která přichází v úvahu do té doby, než k týrání došlo. Tato prevence je zaměřena na aktivní vyhledávání osob či situací, které by mohly vést ke vzniku syndromu CAN. Vyhledává rizikové rodiče (rizikové dospělé), rizikové děti a rizikové situace, které informuje o možných rizicích a snaží se tak předejít jejich vzniku. Vyhledávání probíhá na základě výsledků z anket, dotazníků, z monitorování hovorů, kde je možné zjistit, o jaké se jedná rodiče (dospělé), děti i situace. Někdy může dojít k propojení mezi primární a sekundární prevencí.

Terciární prevence je zaměřena již na děti syndromem CAN postihnuté a snaží se o předejití dalších útoků. Představuje zásah v situaci, kdy bylo dítě týráno a snaží se zabránit opakování násilí na dítěti. Snaží se zabránit nešetrnému zacházení s dítětem v průběhu vyšetřování a poskytnout mu veškerou možnou ochranu, pomoc a podporu. Nabízí terapii a rehabilitaci, které směřují k co nejefektivnější eliminaci důsledků týrání⁷⁸.

Některé publikace hovoří i o *tzv. kvartální prevenci*, kdy je dítě vráceno zpět do rodiny, od níž bylo v rámci ochrany odebráno a umístěno jinde.

„Naše děti nejsou jen smyslem našeho života, naší radostí a občas i starostí, ani pouze objektem naší rodičovské lásky. I když na ně takto pohlížíme, neměli bychom zapomínat, že jsou také nositeli práv a povinností, subjektem práv a závazků.“⁷⁹ Stále je ovšem známý fakt, že dosavadní ochrana ohrožených dětí není dostatečná, protože jim není poskytnutá odpovídající péče od rodičů, ani včasná péče ze strany státu.

⁷⁸ Dunovský J. a kolektiv, Problematika dětských práv a komerčního sexuálního zneužívání dětí u nás a ve světě, Praha: Grada Publishing, 2005.

⁷⁹ Pávek F., Zákon rodičům a dětem, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, str. 50.

4. Rozbor konkrétních příkladů

V souvislosti s touto problematikou uvádím příklady z běžného života, ke kterým jsem získala přístup v souvislosti s konáním praxe na Městském úřadě Šlapanice, odbor sociální (tedy Sociálně-právní ochrana dětí), se sídlištěm v Brně. Podepsáním příslibu mlčenlivosti mi bylo umožněno nahlédnout do desítek případů, kterými se tento orgán denně zabývá. Jelikož jde o spisy na stránky bohaté, uvedu jen tu část spisu, kterou považuji s ohledem na problematiku za předmětnou.

Případ č. 1

Rozsudkem soudu I. stupně bylo rozhodnuto, že obžalovaný (celé jméno, narozen, bytem) je vinen, že:

a) nejméně jednou do měsíce fyzicky napadal svoji manželku a to tak, že ji škrtil, žduchal na zed', kopal ji, vyhrožoval a rozbil ji hlavu, kdy četnost útoků se stupňovala, takže od roku 2003 ji napadal pravidelně nejméně jednou týdně a denně jí vulgárně nadával.

b) v blíže nezjištěné době, nejméně však od roku 2003 do roku 2007, nakládal s nezletilými (dvěma nevlastními syny), tím způsobem, že je opakovaně bezdůvodně bil řemenem přes zadek, kdy v jednom z případů se jednalo o útok elektrickým kabelem a jeden z bratrů tak utrpěl hematom přes hrudník, přičemž je bil pěstí do zad, pohlavkoval je, v posledním půlroce jim nadával téměř denně vulgárními výrazy a vyhrožoval jim, že je zabije, když budou plakat.

c) v blíže nezjištěné době, nejméně však od roku 2003 do roku 2007, opakovaně osahával na přirození svoji nezletilou dceru, hladil ji po těle, líbal ji na břicho a přirození, zasouval jí prsty do vagíny a masturboval před ní.

Tedy:

1) týral osobu blízkou, žijící s ním ve společně obývaném domě a pokračoval v páchání takového činu po delší dobu. Tím spáchal trestný čin týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě dle § 215a odst. 1, odst. 2 písm. b) trestního zákona⁸⁰.

2) týral osobu, která byla v jeho péči, a pokračoval v páchání takového činu po delší

⁸⁰ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

dobu. Tím spáchal trestný čin týrání svěřené osoby dle § 215 odst. 1, odst. 2 písm. b) trestního zákona⁸¹.

3) týral osobu mladší patnácti let, svěřenou jeho doзору, zneužívaje její závislosti jiným způsobem pohlavně zneužil. Tím spáchal trestný čin pohlavního zneužívání dle ustanovení § 242 odst. 1, odst. 2 trestního zákona.

Státní zastupitelství se rozhodlo ustanovit opatrovníka pouze nezletilé, což bylo dle slov pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany, které se tímto případem zabývaly, chyba. Neboť, oba (nezletilý) bratři tak nedostali řádný prostor k vyjádření a bránění svých práv. Státní zastupitelství chtělo nejdříve ustanovit zástupcem práv dětí jejich matku, na to se bránil orgán sociálně-právní ochrany dětí tím, že matka způsobilá není, neboť se sama stala obětí trestného činu. Zástupcem práv bratrů se tak stal jejich biologický otec, který o ně již od jejich narození zájem neprojevoval; i jeho způsobilost tak byla dle orgánu sociálně-právní ochrany na hraně. Otec se stal sice zástupcem práv svých dvou synů, nicméně se dostavil pouze k prvnímu jednání, kde byl předvolán jako svědek. Po konzultaci s opatrovníkí ze sociálně-právní ochrany dětí, která hájila zájmy nezletilé dcery obžalovaného, se biologický otec synů rozhodl dál do řízení nezasahovat. A bránění práv dvou bratrů byla nechána na pospas...

Orgán sociálně-právní ochrany dětí se k případu obžalovaného vyjádřil takto:

„Vzhledem k dlouhodobosti protiprávního jednání, kterého se obžalovaný dopouštěl vůči své dceři a také s ohledem na stupeň nebezpečnosti tohoto jednání pro společnost, navrhuji uložení trestu v horní polovině sazby trestního zákona. Žádám soud o přísnější posouzení tohoto skutku a v souvislosti na to o uložení adekvátního trestu. V souladu s návrhem žádám o přiznání náhrady škody pro nezletilou ve výši Kč“

Soud nakonec, dle všech tří bodů obžaloby, rozhodl, že se obžalovaný odsuzuje podle ustanovení § 242 odst. 2 trestního zákona k trestu odnětí svobody v trvání 3,5 (tři a půl) roku. Rozhodl tak na základě odůvodnění:

„Dokazováním provedeným u hlavního líčení má soud za prokázaný skutkový děj tak, jak je uveden ve výroku tohoto rozhodnutí. Provedené důkazy hodnotil soud jak jednotlivě, tak v i v jejich vzájemných souvislostech a dospěl k závěru, že dostatečně

⁸¹ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

prokazují popsany skutkový stav. Při úvaze o druhu a výši trestu vycházel soud z účelu trestu ve smyslu ustanovení § 23 odst. 1 trestního zákona a podle § 31 odst. 1 trestního zákona⁸² přihlédl ke stupni společenské nebezpečnosti trestného činu, k možnosti nápravy a poměrům pachatele. Hodnotil přitom polehčující a přitěžující okolnosti. “

Zde máme příklad rodiny, kde se vyskytlo jak domácí násilí, tak zneužívání a týrání dětí. Můj názor na rozhodnutí, ke kterému nakonec soud dospěl, je více než rozhořčený, neboť dle všech tří bodů, ze kterých byl obžalovaný uznán vinným, se mi rozhodnutí soudu nezdá adekvátní. Na základě konzultace s opatrovníci, která v tomto řízení hájila zájmy nezletilé dcery obžalovaného, na svém názoru trvám a je mi líto, že není v mé kompetenci toto rozhodnutí soudu ovlivnit. Nechápu také, jak se Státní zastupitelství mohlo dopustit takové chyby a jako zástupce práv dvou nevlastních synů obžalovaného ustanovit jejich biologického otce, který (jelikož neviděl za řízením nic, z čeho by měl on sám prospěch), nebyl schopný zájmy těchto dětí hájit. V tomto případě, dle mého názoru selhal stát, respektive systém, který je v České Republice zavedený.

Případ č. 2

(adresováno Ombucmanovi):

Nezletilého máme v evidenci od roku 2007, kdy jsme byli OS Brno-venkov ustanoveni opatrovníkem v řízení o úpravě rodičovské zodpovědnosti. V této souvislosti jsme si vyžádali zprávu ošetřujícího lékaře nezletilého. I když ze zprávy dětského lékaře vyplynulo, že matka o syna řádně pečuje, vzhledem k závažným sdělením otce ohledně psychického stavu matky, jsme ve zprávě k OS Brno-venkov navrhli, aby rodiče navštívili Poradnu pro manželství, rodinu a dítě, která by se k dané problematice mohla vyjádřit. Vzhledem k závěrům poradny jsme při soudním jednání navrhli vypracování znaleckého posudku se zaměřením na výchovnou způsobilost obou rodičů. Ještě před nařízeným soudním jednáním si otec podal k OS Brno – venkov návrh na vydání předběžného opatření, kterým by mu byl upraven styk se synem. Usnesením byl ale jeho návrh zamítnut.

Společnou domácnost rodiče již po delší dobu nevedou. Matka zůstala bydlet se synem na výše uvedené adrese, otec se přestěhoval ke svým rodičům. Již při prvním pohovoru

⁸² Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

jsme řešili problémy styku otce se synem. Protože ani následující pohovory s rodiči nepřinesly žádný výsledek, rodiče se u nás sešli společně v jeden den. Rozsah styku byl dohodnut v míře odpovídající věku dítěte, jak běžně určuje soud. V lednu 2008 se otec chlapce e-mailem obrátil na naše oddělení, že jeho styk se synem je nedostatečný. V odpovědi jsme mu sdělili, aby se pokusil s manželkou na rozšíření styku domluvit. Pokud se mu to ovšem nepodaří, můžeme se opět společně sejít na našem oddělení. Následně se na nás obrátila matka se žádostí o kontakt na mediačního pracovníka, neboť se chtějí s otcem dohodnout na styku se synem. Matce jsme předali kontakty na dva konkrétní mediační pracovníky. Toto jsme následně sdělili i otci. Opět mu zde byla navržena možnost společného řešení na oddělení péče o dítě. Otec nás následně informoval, že v lednu 2008 požádal manželku o rozšíření styku. Navštívili i mediačního pracovníka, ale další jednání manželka zrušila. Matka ve svém sdělení o mediaci uvedla, že se manžel choval agresivně a proto další termín návštěvy zrušila. V doplňující zprávě podané k okresnímu soudu Brno-venkov jsme navrhli, aby byla vyžádána zpráva o průběhu mediačního jednání. Vyslechnuta byla soudní znalkyně, která k našemu dotazu uvedla: „Otec je výchovně způsobilější než matka. Pokud se rodiče nedohodnou na střídavě výchově, pak by měl být nezletilý svěřen do výchovy otce.“

Bylo nařízeno další jednání, ale omluvila se matka s právní zástupkyní i svědkyně. Bylo tedy nařízeno další jednání. Protože se z něj matka opětovně omluvila, bylo jednání znovu odročeno, ovšem i následující účast u jednání matka omluvila ze zdravotních důvodů syna. Jednání bylo opětovně odročeno. K jednání jsme předložili novou zprávu, ve které navrhujeme, aby bylo dokazování doplněno o vyjádření dětského psychologa, jak by nezletilý nesl trvalé odloučení od matky, která o něho pečuje od zrušení společné domácnosti rodičů. Její péče je hodnocena velice dobře. Závěry znaleckého posudku respektujeme. Jak vyplývá z výše uvedeného, s rodiči jsme v kontaktu, na jejich žádosti obratem reagujeme. Po obdržení znaleckého posudku jsme předpokládali, že případ bude brzy vyřešen. Nemůžeme však ovlivnit prodlužování soudního řízení způsobené odročováním jednání. V současné době, kdy dosud není soudní řízení ukončeno, si pozveme oba dva rodiče k sepsání nové dohody o styku otce se synem. Řízení není stále pravomocně ukončené, jelikož otec podal odvolání a v současné době se čeká na vyjádření soudu II. stupně (odvolacího soudu).

Tento případ je typickou ukázkou toho, jak vypadá takové přetahování dětí, a kdy vidíme, jak jinak, než fyzicky může dojít k určitému porušování práv dětí. Řízení se táhne třetím rokem, rodiče se o nezletilého syna stále přetahují a tím, si zřejmě neuvědomují, že tím nejvíc ubližují právě svému dítěti. Nabízí se pak otázka, zda by bylo dobré svěřit nezletilého kterémukoliv z rodičů, neboť oba se teď již dopustili určitého porušení práv dítěte. Zde je, dle mého názoru, naopak chyba na straně rodičů, neboť neustálým protahování a neschopnosti se dohodnout, dostavit se na jednání, ustoupit, vyřešit tento spor, akorát ubližují tomu, o nějž se přetahují – svému synovi. Je pak smutné vidět, jak se rodiče hájí tím, že zrovna ten onen je pro syna lepším rodičem, když ani jeden z nich není schopen dojít k efektnímu řešení, které by situaci opravdu vyřešilo.

Závěr

Ve své práci jsem se snažila ukázat na závažnost, která může vzniknout, pokud jsou dítěti odepírána práva, která mu náleží. Snažila jsem se upozornit na to, jak důležité je chápat dítě jako subjekt, tedy jako někoho z nás, kterému náleží určitá práva. Zároveň se však k němu nechovat jako k dospělému, který nás a naši péči nepotřebuje. Z právních předpisů dítěti vyplývá řada práv, která ovšem současně náleží všem v naší společnosti.

Protože je ale využíváno slabosti a bezbrannosti dítěte, je nutné mu zajistit určitou ochranu navíc, která mu náleží z určitých speciálních práv a tyto práva dodržovat.

Upozorňuji také na to, jak špatné je hledět na dítě jako na nějakou hračku pro dospělé. A jelikož byl a stále je vztah mezi dospělým a dítětem založen na určité nerovnosti, je nutností tuto nerovnost určitým způsobem vyvažovat. Dítě je totiž subjektem, který má právo na stejné zacházení, jaké vyžadujeme my. Dospělí a zvláště pak rodiče si stále neuvědomují vážnost svého, i třeba občasného, špatného zacházení s dítětem. Stát může do vztahu mezi rodičem a dítětem zasáhnout v případě, je-li ohroženo postavení dítěte v rodině a rodiče z nějakého důvodu nejsou schopni dítěti zajistit ochranu. Právní předpisy se sice jakémukoli špatnému zacházení snaží zabránit, nicméně není možné zjistit, nakolik se jim to opravdu daří. K týrání, zneužívání i zanedbávání dochází stále a stále častěji je dítě obětí, která kvůli dospělým a jejich chybám trpí.

V první kapitole hovořím o současném pohledu na dítě. Tedy o tom, kdo je vlastně dítětem a jaká práva, ale i povinnosti, jsou mu přisuzována. Zabývám se také tím, jaké má dítě postavení v současném právu. Vysvětluji, jaký je rozdíl mezi způsobilostí mít práva a povinnosti a způsobilostí k právním úkonům. Ve druhé kapitole pak uvádím, jaké má dítě možnosti ochrany prostřednictvím státu a právních předpisů. Ve třetí kapitole už hovořím o závažném porušení práv dětí ze strany dospělých, nejčastěji však rodičů. Uvádím nejčastěji objevené porušení v podobě syndromu CAN, neboli syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Čtvrtá a zároveň poslední kapitola je věnována již konkrétním příkladům, kdy k porušení práv dítěte už skutečně došlo. Rozebráním těchto konkrétních příkladů se tak snažím nastínit příklad toho, jak takové porušení práv dítěte může vypadat. Jsou však samozřejmě známy i méně závažné, ovšem i závažnější případy tohoto porušení.

Resumé

Práce nese název Dítě jako subjekt práva, z čehož vyplývá, že se bude zabývat především tím, co dítěti náleží jako subjektu práva a co je mu, jako subjektu práva, odpíráno. Je zde uveden pohled na dítě jak ze strany rodičů, tak i ze strany státu prostřednictvím právních předpisů.

Práce vymezuje dítě a jeho postavení v současném právu, což se nepochybně dotýká vymezení způsobilosti dítěte. Právům dětí odpovídají povinnosti rodičů, a pokud rodiče tyto práva dětí nerespektují, je na řadě stát, aby využil právních předpisů a vztah dětí a rodičů korigoval, a zajistil tak dítěti určitou možnost ochrany jeho práv.

V práci jsou tak uvedeny čtyři právní předpisy, které dítěti, určitým způsobem, zajišťují možnosti ochrany jeho subjektivních práv.

Práce uvádí, kdy a jakým způsobem dochází k závažnému porušování práv dětí. Rodiče nejčastěji selhávají v tom, že považují dítě za objekt a upírají mu tak řadu práv, která mu náleží. Rodiče také selhávají tím, že zneužívají své rodičovské zodpovědnosti, kterou jim dává stát prostřednictvím právních předpisů. V této oblasti se nejčastěji setkáváme se syndromem CAN neboli syndromem týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítětem, který je typickým příkladem závažného porušování práv dětí. Práce také obsahuje rozbor konkrétních případů, kdy k porušení práv dětí došlo.

Cílem této práce tak bylo seznámení se s dítětem jako se subjektem práva, kterému náleží určitá práva, přičemž je kladen důraz na respektování těchto práv. Cílem práce bylo tedy nejen obeznámení se s právními předpisy, které mají dítěti zajišťovat určitou ochranu jeho práv, cílem také bylo poukázat na závažnost této problematiky, kdy jsou dítěti jeho práva odpírána a kdy tak dochází k závažnému porušování práv dětí.

Anotace

Bakalářská práce hovoří o dítěti jako o subjektu práva. Zabývá se tím, kdo je dítětem a jaké má toto dítě práva a povinnosti. V práci jsou rozebrány čtyři právní předpisy, které se mají podílet na ochraně práv dítěte. Je zde rozebráno závažné porušení práv dětí syndromem CAN, včetně uvedení praktických příkladů, kdy dochází k porušování práv dětí.

Klíčová slova

Subjekt práva, dětská práva, porušování práv, syndrom CAN, právní ochrana dítěte.

Annotation

The bachelor thesis talks about the child as a subject of law. It deals with question, who the child is and what rights and obligations the child has. In this thesis there are discussed four legislations that are involved in the child rights protection and there is discussed a serious CAN syndrome violation of child rights, including the practical examples of child rights violation.

Keywords

Subject of law, child rights, rights violation, CAN syndrome, law child protection.

Seznam literatury a ostatních zdrojů

Právní předpisy:

Ústavní zákon č. 1/1993, *Ústava České republiky*, ve znění platných právních předpisů.

Ústavní zákon č. 2/1993, *Listina základních práv a svobod*, ve znění platných právních předpisů.

Zákon č. 104/1991 Sb., *Úmluva o právech dítěte*.

Zákon č. 140/1961 Sb., *trestní zákon*, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 94/1963 Sb., *zákon o rodině*, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., *zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 99/1963 Sb., *občanský soudní řád*, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/1964 Sb., *občanský zákoník*, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, ve znění pozdějších předpisů.

Literatura:

Dunovský, J. a kol. *Problematika dětských práv a komerčního sexuálního zneužívání dětí u nás a ve světě*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2005. 252 s. ISBN 80-247-1201-6

Elliottová, M. *Jak ochránit své dítě*. (originál anglického vydání KEEPING SAFE, 1994, Michele Elliott), pro české vydání - Praha: Portál, 1995. 173 s. ISBN 80-7178-157-6

Hánzlová, M., Kodým, M., Kremličková, M. *Práva a povinnosti našich dětí*. 1. vyd. Praha: Victoria publishing, 1995. 107 s.

Houbová, D. a kol. *Psychologie pro právníky*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 279 s. ISBN 978-80-7380-100-7

Hrušáková, M. *Dítě, rodina, stát (úvahy nad právním postavením dítěte)*. Brno: 1993. 160 s.

Hrušáková, M. a kol. *Zákon o rodině - komentář*. 3 vyd. Praha: C.H.Beck, 2005. 502 s.

Kejdová, M., Vaňková, Z. *Základy občanského práva*. Brno: 2006.

Kejdová, M., Vaňková, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: IMS 2007. 177 s.

Martinková, M. *Výskyt některých forem násilného a sociálně nežádoucího jednání rodičů vůči dětem při výchově v rodině*. Studie IKSP, Praha: 1995.

- Mayerová, Z., Šťovíček, J.** *Zákon o rodině s komentářem.* Praha: Codex Bohemia, 1998. 248 s. 80-859663-84-1
- Pávek, F.** *Zákon rodičům a dětem.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, 2. dopl. vyd., 222 s.
- Petruňáková, J.** *Právna úprava výchovy dětí v rodině.* Bratislava: slovenskej akademie vied, 1970. 362 s.
- Radvanová, S., Zuklínová, M.** *Kurz občanského práva – Instituty rodinného práva.* Praha: C.H.Beck 1999. 228 s. ISBN 80-7179-182-2
- Špeciánová, Š.** *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte.* Praha: nakladatelství Linde s.r.o., 2003. 156 s. ISBN 80-86131-44-0
- Vágnerová, M.** *Základy psychologie.* Univerzita Karlova v Praze: Karolinum 2005. 356 s. ISBN 80-246-0841-3
- Vaničková, E. a kol.** *Sexuální zneužívání dětí – I.* Praha: Karolinum, 1997. 82 s. ISBN 80-7184-479-9
- Vaničková, E. a kol.** *Sexuální násilí na dětech.* Praha: Portál, 1999. 120 s. ISBN 80-7178-286-6
- Veselá, R. a kol.** *Rodina a rodinné právo (historie, současnost a perspektivy).* Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 262 s.
- Sborník z 2. Národní a 1. Středoevropské konference konané pod záštitou veřejného ochránce práv, *Násilí na dětech.* Praha: 2003. 109 s. ISBN 80-903392-0-4

Jiné zdroje:

www.detskaprava.cz

www.epravo.cz (top, články, ochranna-vychova)

www.cpkp.cz

www.mpsv.cz

www.juristic.cz

www.reformajustice.cz